Kotiseutukuvauksia Lounais-Hämeestä

VIII

Tarkistettu ylipainos Forssan
Lehdessä olleista kirjoituksista

FORSSA 1929
FORSSAN KIRJAPAINO O.Y.

Kuvauksia lounais-hämäläisen luonteesta, ulkomuodosta ja elintavoista.

(Palkittu Kotiseutuyhdistyksen kirjoituskilpailussa.)

Kun käymme tarkastamaan Lounais-Hämeessä asuvan kansan erilaisia ominaisuuksia, on meidän pidettävä mielessämme muutamia sellaisia seikkoja, jotka ovat aikojen varrella vaikuttaneet tämän kansan niin sisäiseen kehitykseen kuin sen ulkoiseenkin asuun.

Sellaisia vaikuttavia tekijöitä ovat ensiksikin ne historialliset olot, joissa tämä kansa on elänyt; miten sitä on hallittu, minkälaista työtä se on tehnyt, minkälainen sillä on ollut toimeentulo j.n.e. Myöskin pitäisi tällaisessa kuvauksessa ottaa hyvin varovasti mukaan sellaiset loiseläjät, joita on jokaisella kansalla ja jokaisella heimolla, jotka elävät joko ammattirikollisina tai vetelehtijöinä työtä tekevän väestön kustannuksella. Sellaiset ainekset voivat hyvin helposti tahrata kuvan liian mustaksi. Monia muitakin seikkoja on tällaisessa tehtävässä silmällä pidettävä. Eihän voi esim. etsiä raikkaasti pulppuavaa huumoria jostain yksityisestä henkilöstä, joka juuri tarkastelunalaisena aikana elää moninaisten murheiden ja ahdistusten painostamana, vaikkapa hän pohjaltaan olisi hyvinkin huumorin tajuinen henkilö.

Siitä ehkä ollaan jotenkin yksimielisiä, että hämäläinen on luonteeltaan verrattain juro. Ei hän luonteen vilkkaudessa voi kilpailla ainakaan savolaisen ja karjalaisen kanssa. Erittäinkin ollaan vieraan henkilön suhteen hyvin pidättyväisiä ja harvasanaisia. Kun tuntematon matkamies tulee taloon ja lausuu „hyvää päivää", niin siihen useinkin riittää vastaukseksi kaksi sanaa: „Antakoon, istumaan". Tätä heimoa tuntematon matkalainen erehtyy hyvinkin pian luulemaan, että tuollainen lyhyt vastaus johtuu ynseydestä, ja vastauksen antajan tutkivan katseen hän luulee kuvastavan suuttumusta. Molempien suhteen hän kuitenkin erehtyy. Vieras on aina tervetullut, häneltä kun saadaan aina tietoja suuren maailman tapahtumista, mutta luontainen varovaisuutensa pakoittaa vastauksenantajan luomaan ensin tutkivan katseensa vieraaseen, nähdäkseen minkälainen maankiertäjä

tuokin tulija mahtanee olla. Jos matkalainen viipyy talossa pitemmän ajan ja jos hän itse „avaa sydämensä", puhellen omista asioistaan, niin kyllä silloin talon väelläkin kerrottavaa riittää. Jos matkamies pyytää yösijaa, niin isännältä usein unohtuu suoran vastauksen antaminen. Hän alkaa kuulustella ensin tämän kotipaikkaa, matkan tarkoitusta ja vähitellen kiertyy keskustelu vieraan kotipaikan oloihin. Kyllähän siinä lopuksi aina siitä kortteeristakin sovitaan, eikä matkustajan tarvitse laimkaan pelätä tulleensa liikaa verotetuksi, sillä Lounais-Hämeessä ei tällaista palvelusta koskaan osoiteta ansion saamiseksi, vaan siksi, että joku on sellaisen tarpeessa. Näin ovat asiat suurin piirtein katsottuna kaikissa tämän maakuntamme eri pitäjissä muuten, paitsi Somerolla, jossa kansa on yleensä vilkkaampaa ja jossa puheen parsi on muihin Lounais-Hämeen kuntiin nähden huomattavammin erilaista, nim. melkein selvää Lounais-Suomen murretta.

Voihan olla niin, että Lounais-Hämeen kansa on alkuperältään vakavaa ja hiljaista, mutta varmaan on siihen vaikuttanut myöskin sen nykyinen olinpaikka ja olevaiset olot sen varhaisempina aikoina. Ei ole maakunnassamme meren tyrskyviä laineita mieltä nostattamassa, ei edes suurempia järviäkään eikä suuria kuohuvia koskia. Sensijaan on täällä runsaasti pieniä järviä ja lampia, joiden vienosti lipattavat laineet vaikuttavat niin ihmeen viihdyttävästi rauhattomaan mieleen. Monilukuisista kertomuksista näkyykin, että täällä murheen yllättämä henkilö on melkein aina etsinyt viihdytystä ja rauhaa juuri järven tai joen rannalta. Ja siellä, missä ei ole järveä tai jokea, siellä ovat humisevat hongikot saaneet hoitaa tällaista viihdyttäjän tehtävää. Kansan keskuudessa polvesta polveen säilyneistä kertomuksista näkyy, miten moni tyttö esim. on huoliensa painostamana paennut metsään ja siellä kuunnellessaan metsän hiljaista huminaa ja pienen metsäpuron lorinaa, on saanut mielensä jälleen niin paljon tasapainoon, että on voinut palata jälleen elämään, jatkamaan sen monipuolista taistelua. Eivät hän tällaiset olot voi olla jättämättä otain jälkeä yleiseen kansanluonteeseen.

Kansamme historiasta olemme nähneet, miten tämä maa on ollut aatelisten orjuuttamana, ja moret väittävät, että juuri Häme olisi tällaisesta rasituksesta saanut kantaa raskaimman osan. Kun lukee esim. sitä valituskirjelmää, joka lähetettiin Ruotsin kuninkaalle noin 1530 ja jossa pyydettiin turvaa silloista Hämeen voutia Eerik Olavinpoika Stålarmia vastaan, niin käsittää, mitä kaikkea tämä kansa on siltä taholta saanut kärsiä monien muiden kärsimystensä lisäksi. Mainitun voudin ahneudella ei ollut mitään rajoja, eikä hänellä näytä myöskään olleen vähintäkään säälintunnetta. Niin matala oli hän luonteeltaan, että hän esim. veronkannossa käytettävän karpion suuruisen viljamitan väärensi neljännestä suuremmaksi sen laillista kokoa. Kun kansa tällaisissa oloissa elää useampia satoja vuosia, niin

on aivan luonnollista, että sen luonteeseen jää niistä joitakin jälkiä.

Maakunnassamme on aina ollut havaittavissa eräänlainen nurja ja epäluuloinen mieli kaikkia „ herroja" kohtaan. Ehkäpä se on juuri noiden edellämainittujen aatelisten aikakauden peruja. Se on ollut niin voimakas, että se on johtanut suoranaisiin luonnottomuuksiin. Olkoon joku ehdotus miten hyvä tahansa, niin siihen on aina suhtauduttu vissillä epäluulolla, joka on alkuisin siitä taholta. Kuvaavana esimerkkinä siinä suhteessa tulkoon tässä mainituksi seuraava tositapaus: Suurtilan työnjohtaja oli ottanut viljelykselle erään niityn, joka kasvoi vähän heinää, mutta sitä runsaammin pajupensastoa. Siinä rajan takana oli eräällä talonpojalla aivan samanlainen niitty, ja kun tuo työnjohtaja tapasi tuon isännän, niin hän joka kerta kehoitti häntä ottamaan myöskin tämän maansa „auran alle", selitellen siitä johtuvaa suurta hyötyä. Mutta vastaus oli aina kielteinen. Kun työnjohtaja kummastuneena vihdoin vaati selitystä tällaiseen kieltäytymiseen, niin isäntä vastasi: „Sanotaan, että tekee herrain perässä". Siinä oli tyypillinen lounaishämäläinen, joka piti visusti mielessään maakunnassamme kiertelevää sananlaskua: „Kun menee herrain kanssa marjaan, niin ne vievät vielä roppo-nkin".

Mustialan maanviljelysopisto on ollut maakunnassamme toiminnassa jo 87 vuotta, mutta sen vaikutukset alkoivat perin hitaasti näkyä lähimmässä ympäristössä. Sananparreksi tullut hämäläinen hitaus näytteli tässä asiassa tietenkin hyvin suurta osaa, mutta lienee siihen osaltaan vaikuttanut myöskin tuo jo mainittu kammo kaikkia herrojen tekemiä aloitteita kohtaan.

Täällä on ollut aivan viimeisiin vuosikymmeniin asti vallalla sellainen viljelystapa, että pellot olivat kolmessa vuorossa, josta siis jokainen kolmannen vuoden kesantona. Niityt saivat olla omissa oloissaan, niistä korjattiin vain se heinäsato, minkä ne sellaisenaan antoivat. Kun sitten „herrat" rupesivat niityilläkin viljaa kasvattamaan, kylvien pellot vuorostaan heinäksi, niin se oli entisiin oloihin tottuneille talonpojille kauhistus. Sanottiin, että herrat ovat hulluja, sekä ennusteltiin pikaista nälkäkuolemaa koko kansalle. Huippuunsa kohosi tämä ällistys ja suru, kun eräässä suuressa herraskartanossa niitettiin koko suuri ruispelto lehmien syötäväksi silloin, kun se alkoi juuri ruveta kukkimaan. Silloin oli hyvin kuiva kesä, joten laitumet kävivät tyhjiksi, kartanolla oli suuri maitotinki Tampereelle ja omistaja laski tästä pellosta näissä oloissa saavansa paremman tulon kuin antamalla sen tuleentua valmiiksi viljaksi. Mutta kansan kesken pidettiin tällaista menettelyä hulluutena, vieläpä jotkut pelkäsivät taivaan kostoakin teon johdosta, kun „jumalanvilja" tehtiin tällaisen pilkan alaiseksi. Maakunnassamme on nimittäin ammoisista ajoista ollut ruis ja yleensä kaikki leipä, erikoisen kunnioituksen esineenä. Sitä ei saanut esim. leipäkoriin panna niin, että uuninarinaa vastassa ollut puoli olisi tullut päällimmäiseksi. Jos leipä tai kädessä oleva palanen sattui putoamaan

lattialle, niin täytyi ylösottajan sitä suudella ennen kuin hän sai siitä haukata. Synnilliseksi teoksi katsottiin sekin, kun herraskartanoissa alettiin ruista leikata viikatteella, se kun ennen oli aina leikattu sirpillä.

Tällaiselle leivän kunnioittamiselle nykyisen ajan nuoret nauravat, ja huviretkillä ollessaan heittelevät huvikseen nisukakkuja järven sileälle pinnalle kellumaan. Mutta meidän tulee muistaa, että leivän kunnioitus on peräisin niiden sukupolvien ajoilta, jotka saivat usein tyytyä puunkuorestakin tehtyyn leipään, ja tätä muistaissamme on meidän sitä helppo ymmärtää.

Että maakunnassamme annetaan suurta arvoa uskonnolliselle elämälle, sitä todistaa sekin, että täällä on paljon erilaisia suuntia eli lahkoja, jotka useinkin ovat olleet kireissä väleissä keskenään. Jos kohta löytyy sellaisiakin, jotka kirkossa ollessaan nukahtavat saarnanajaksi, niin paljon on kuitenkin niitä, jotka kuuntelevat hyvinkin valppaina ja muodostavat kuullemastaan oman mielipiteensä, jota sitten alkavat naapurilleenkin tyrkyttää. Maallikkosaarnaajilla on täällä hyvinkin kiitettävä maaperä, ja jos jossain seurakunnassa on erityiseen maineeseen kohonnut pappi, niin käydään häntä kuullemassa naapuriseurakunnistakin. Mutta vaikka sitä asiaa ollaan valppaastikin seuraavinaan ja vaikka sitä joukollakin pohditaan, niin ei se vain näytä kaikilta kohdiltaan riittävästi selviävän. Kun esim. liiallinen syöminen ja juominen on uskonnolliselta kannalta katsoen kielletty, niin supistuu tämän kiellon noudattaminen maakunnassamme siihen, että rippikirkkoon mentäissä ei ollenkaan syödä aamiaista. Kun monella on niin pitkä kirkkomatka, että vasta illan suussa ehtii kotiinsa, niin tulee tämä sääntö sinä päivänä siis noudatettua ehkä liiankin ankarasti, mutta se saakin sitten riittää taasen vuodeksi eteenpäin.

Lounais-Hämeessä on entisinä aikoina ollut käytännössä tavattoman pitkät työpäivät. Vielä viime vuosisadan keskivaiheilla se oli herraskartanoissa kesällä 15 tuntinen. Päivätyö alkoi kesällä klo 4 ja päättyi illalla klo 9, ollen siinä välillä kaksi, tunnin pituista lomaa. Talollisilla ei siinä suhteessa ollut ihan tarkkoja määriä, mutta oli työpäivä muutamissa taloissa vielä edellämainittua pitempikin. Toisinaan sattui sellaistakin, ettei isäntä muutamana iltana mennyt ollenkaan vuoteeseen, vaan illallista syötyään torkahti käsiensä varaan pöydän päälle ja siinä hetkisen oltuaan rupesi huutelemaan väkeään valveille, kehaisten, että heinä katkeaa helpommin näin kasteen aikana. Myöskin talvipäiviä jatkettiin puhdetöillä toisinaan hyvinkin pitkälle. Joskus yritettiin näissä asioissa käyttää vielä suorasanaista petostakin. 80 vuotta takaperin sattui esim. Tammelan Kuustossa seuraava tapaus: Rengit olivat sunnuntaiiltaisella retkellään viipyneet lähes klo 2:een maanantaiaamuna. Eivät olleet vielä ehtineet nukkua, kun isäntä tuli kamarista pirttiin, siirsi kellon viisareita kaksi tuntia eteenpäin ja rupesi sitten huutelemaan poikia ylösnousemaan, riihtä

puimaan, koska kello oli jo muka neljä. Pojat nousivat, ja vanhempi heistä meni ja repäisi kellon alas seinältä, antaen sen pudota lattialle. Kun isäntä uteli syytä tällaiseen menettelyyn, niin renki selitti hänelle koko tapahtuman, antaen isännälle samalla asiaan kuuluvia varoituksia vastaisen varalle.

Tällaisesta luonnottoman pitkästä työpäivästä saa osittaisen selityksensä myöskin se paljon puhuttu hämäläinen hitaus. Kuka silloin jaksoi mitään ajatella, kuka tehdä esim. uudistuksia koskevia suunnitelmia, kun aina oltiin miltei puolinukuksissa. Monella muullakin tavalla vaikutti tällainen pitkä työpäivä oleviin oloihin. Se oli osaltaan syyllinen m.m. siihen sadavuoteuteen, joka maakunnassamme on ollut niin yleistä, huolimatta kirkon taholta tulleista varoituksista, jopa rangaistuksistakin. Kun nuoret miehet kävivät mielitiettyään tapaamassa, niin edellisen päivän rasitukset sekä tietoisuus samallaisesta seuraavasta päivästä houkutteli heitä turvautumaan vuoteeseen niiksi lyhyiksi hetkiksi, mitä heille jäi näiden pitkien työpäivien lomassa. Tällaiset olot olivat tietenkin omiaan edistämään laittomuutta, ja aviottomien lasten lukumäärä onkin täällä ollut verrattain suuri. Harvoin niistä vedettiin vastuuseen toista asianosaista, ja jos vedettiinkin, niin oli silloisten lakien määräämä korvaus mitättömän pieni, ja vastaa miltei ruokansa edestä palveleva mies, joten ei sitäkään vähää häneltä voinut juuri koskaan saada. Kun tällaiseen tilaan joutunut äiti ei ensi aikoina kelvannut palvelukseen, niin sai hän kulkea ovelta ovelle pienoinen käsivarrellaan. Tämä on yksi synkimpiä lehtiä maakuntamme historiassa, kun äsken vielä nuoruuttaan ja täyttä elämäniloa uhkuva kansalainen pakoitetaan täten elämään toisten kansalaisten armopalojen varassa.

Vakava luonteensa ja alituisen puutteen ahdistama elämä on kasvattanut lounaishämäläisen säästäväiseksi. On tiedossa monta tapausta, jolloin varattomasta kodista lähtenyt kansalainen on saavuttanut vakavan taloudellisen aseman. Oma koti on sellainen ihanne, johon melkein kaikki päivätyöläisetkin maaseudulla pyrkivät. Mökki mäen laitaan ja lehmä navettaan, se on ihan yleistä heidän keskuudessaan. Toisen katon alla elää tuskin muita kuin herraskartanoissa palvelevat muonamiehet. Sama pyrkimys kuin maaseudulla, on myöskin maakuntamme keskuksessa, Forssan kauppalassa, jossa työväestön rakentamia asumuksia on useita satoja. Ei tiedetä täällä koskaan nuorten palvelijainkaan olleen talon vaatteissa, kuten esim. Karjalassa on ollut verrattain yleisenä tapana. Jos onkin vaatteita annettu yhtenä palkan osana, niin ne on aina annettu täydellä omistusoikeudella. Onhan täällä tosin joskus sattunut sellaistakin, että mies on joutunut talostaan maantielle, mutta sellaiset tapaukset ovat harvinaisia ja sattuvat useimmiten juopottelun seurauksina. — Kansamme säästäväisyyspyrkimyksistä on meillä monilukuisia, kauniita esimerkkejä. Nuori, varaton orpotyttö palvelee talossa karjanhoitajana. Puhelee siinä

hoidokeilleen, vakuuttaa pitävänsä heidät hyvänä. Taputtelee siinä muutamaa ja sanoo: kuinka hyvänä sinut pitäisinkään, jos olisit oma lehmäni. Paikalle saapunut isäntä kuulee tämän puhelun ja sanoo: „Kyllä se on, Eedla, sillä tavalla, ettei sinulla tule koskaan olemaan omaa lehmää". Monen kymmenen vuoden kuluttua tapaamme tuon saman tytön hyvin hoidetun puustellin emäntänä, katselemassa pihalla märehtivää karjaansa, jossa on lypsäviä lähes parikymmentä. Siinä saamme kuulla hänen omasta suustaan kertomuksen hänen lapsuusvuosiltaan ja samalla saamme kuulla myöskin monta esimerkkiä siitä, mitä ahkeruus ja säästäväisyys yhdessä voivat aikaansaada.

Lounais-hämäläinen vaimo on miehensä uskollinen ja uhrautuva toveri. Paitsi varsinaisia perheenäidin tehtäviä ottaa hän osaa peltotöihinkin kesän aikana, jos heillä sellainen on. Ja ellei ole itsellä, niin menee hän naapuriin päivätöihin. Pääasia on, että hän voi jotain ansaita perheen yhteiseksi hyväksi. Hän on vaatimaton niin pukuunsa kuin yleensä muuhunkin elämäänsä nähden. Seuroissa, pidoissa y.m. esiintyy hän peräti hillitysti, ei pyri kiemailemaan eikä näyttäytymään. Hän on tyytyväisin silloin, kun jossain syrjäisessä sopessa pääsee kahdenkeskiseen keskusteluun jonkun naapurin vaimon kanssa. Hän on enimmäkseen raskasmielinen ja hänellä on katseessaan omituinen ilme, jonka syistä tai tarkoituksesta on mahdotonta saada selvyyttä. Se näyttää olevan suunnattu jonnekin kauas, mutta sillä ei ole missään tukipistettä, se vain harhailee aavaruudessa ikäänkuin jotakin etsien. Hän menee vaaliuurnalle, kun hänelle sanotaan, että se kuuluu hänen velvollisuuksiinsa, mutta muuten hän käsittää velvollisuutensa rajoittuvan kodin hoitoon. Aamulla hän lähtee ensimmäisenä liikkeelle ja illalla hän vielä toimittaa monta asiaa toisten jo painuessa levolle. Paremmista paloista jättää hän aina pienimmän itselleen. Paremmissakin oloissa on hän säästeliäs, mutta puutteellisissa oloissa on hän vertaansa löytämätön kärsimyksien kestämisessä. Miehensä tahdon alle hän alistuu ihmeteltävän suurella nöyryydellä ja vasta välttämättömän pakon vaatiessa asettaa hän miehensä „tohvelin alle". Eivätkä kaikki tee sitä milloinkaan, vaan alistuvat kärsimään, jos mies johtaa asiat hunningolle. Puhutaan paljon niistä miehistä, jotka uhraavat henkensä ja verensä isänmaan puolustuksessa. Heitä ei siitä koskaan voida liiaksi kiitellä. Mutta kuka laskee niiden lukumäärän, jotka täälläkin Lounais-Hämeessä ovat uutisviljelijän vaimona saaneet sortua ennenaikaiseen hautaan monilukuisten kärsimysten murtamana? Isänmaan hyväksi ovat heikin uhrinsa antaneet, sillä ilman heidän antamaansa osuutta täällä suoritettuun korpien raivaukseen eivät näimä korvet nyt heilimöisi viljavina vainioina, vaikka he itse, uhrinsa annettuaan, nukkuvatkin unhoitettuina sammaltuneen turpeen alla.

Lounais-hämäläinen kuuntelee mielellään laulua ja soittoa, vaikka onkin haluton niitä itse oppimaan ja esittämään. „Ei sillä virkoja saa, vaikka lau-

laa osaa", sanoi eräs Letkun poika vielä äskettäin, kun häntä kehoitettiin laulukuoroon yhtymään. Aineellinen hyöty on tällä kansalla siis määräävänä kaikissa asioissa. Leikkisää puhetta kuunnellaan myöskin mielellään, vaikka siinäkin suhteessa ollaan hitaita mitään sukkeluuksia keksimään. Sepät ovat siinä suhteessa ehkä asetettavat toisten ammattikuntien edelle. Mylly ja paja ovatkin olleet sellaisia paikkoja, joista on aina totuttu saamaan niin hauskoja kuin yleensä kaikkia muitakin kuultavia. On kyllä ollut melkein jokaisella kyläkunnalla aina joku sellainen henkilö, tavallisimmin joku vanhempi nainen, joka on pitänyt huolta tietojen levittämisestä, ja ihmeteltävällä nopeudella tässä maakunnassa tiedot päivän tapahtumista leviävätkin, huolimatta siitä, että seutu on harvaan asuttua.

Hitaita ollaan miettimään muutoksia entisiin oloihin. Kun Rehtijärven kylässä eräs torppari yritti kokeilla minkälainen ruoka tulisi halvemmaksi niin ihmisille kuin elukoillekin, syöttäen esim. sioille nisukakkua, niin sitä pidettiin niin suurena ihmeenä, että siitä puhuttiin koko maakunnassa monta vuotta jälkeenpäin. — Itseensä luottaminen ei ole tämän kansan vahvimpia puolia. Mieluummin järjestetään asiat naapurilta saadun neuvon mukaan. Siitä syystä onkin jokaisella kylällä aina joku sellainen vanhempi henkilö, joku Mattilanpappa tai Anttilanmamma, jonka puoleen käännytään kaikissa asioissa neuvoa kysymään. — Sovinto on yleensä hyvä kyläläisten kesken, vaikka naapurusten välillä onkin havaittavissa kateutta verrattain suuressa määrässä. Luontainen hitautensa estää heitä kuitenkin päästämästä tätä huonoa taipumustaan kehittymään välien rikkoutumiseen asti. Jos onkin siis luonteen hitaus esteenä edistykselle, niin on siitä monasti hyötyäkin, koska silloin moni huono teko jää tekemättä. Mutta, jos ollaankin yksityisinä henkilöinä pidättyväisiä, niin joukolla voidaan kyllä ryhtyä rumempiinkin tekoihin. Kansan keskuudessa elää vielä paljon kertomuksia niistä vallattomuuksista, joita „jokiläänläiset" tekivät, kun he suurissa joukoissa kuljettivat „merimaasta" raaka-ainetta Jokioisten rautatehtaalle. Samantapainen joukkosielun vaikutus ilmenee myöskin niissä suurissa kylien välisissä tappeluissa, joita tässä maakunnassa entisinä aikoina useasti toimeenpantiin, ja joihin osallistuivat vanhat vakavatkin miehet, vieläpä kunnianarvoisat lautamiehetkin.

Vaikkakin juroa, on tämä kansa kuitenkin pohjaltaan hyväntahtoista ja vierasvaraista väkeä, eikä se osoita anteliaisuuttaan siinä mielessä, että se toivoisi sen saavansa joskus takaisin. Kuitenkin voi havaita jonkunlaista säätyeroitusta esim. talollisten ja irtaimen väestön välillä. Tämä ilmenee etenkin siinä, että talolliset ovat olleet haluttomia hyväksymään lastensa avioliittoja irtolaisten kanssa. Avioliittojen solmiamisessa on muuten käytetty paljon puhemiehen apua, ja vähävaraisilla morsiamilla oli tapana kulkea ympäri pitäjää keräämässä avustusta avioliiton alkuunpanoa varten.

Opinteille lähtevien luku on maakunnassamme ollut entisinä aikoina hyvin pieni. Kun Jokioisten seurakunnassa oli kerran eräällä pojalla ollut tällaiselle uralle vastustamaton halu, mutta ei häntä kotoa sellaiseen avustettu, niin hän karkasi kotoaan ja sukulaistensa aavulla kustansi itsensä papiksi. Kun hän sitten saarnasi oman seurakun-

nan kirkossa ja kyläläiset häntä kilvan kiittelivät, niin oma isä vain oli nyrpeällä mielellä ja sanoi: „Kelpaa nyt laiska-Heikin joornautella, kun ei viitsinyt maata kuokkia". — Ei ole lounaishämäläisellä halua työoloissakaan pyrkiä johtavaan asemaan, vaan tyytyy hän mieluummin tekemään työtään toisen johdolla ja on avulias työtoverilleen. Mutta suuremmilla työmailla täytyy tällaista avuliaisuutta rajoittaa, koska aina löytyy sellaisiakin, jotka käyttäisivät liian paljon sitä hyväkseen. Mutta jos hän joskus kohoaa johtavaan asemaan, niin kyllä hän siitä osaa riittävästi ylpeillä.

Perheen keskuudessa vallitsee hyvin voimakas yhteenkuuluvaisuudentunne ja tuttavallinen käytös. Kukin tekee mitä kykenee. Syödessä pistelevät kaikki samasta kupista, ei siinä mitään eri lautasia kaivata, ja saunaan menevät kerrallaan aina ne, jotka sillä kerralla ovat siihen tilaisuudessa. Mutta jos mennään kirkkoon, niin siellä eroavat mies ja vaimokin toisistaan, mennään kumpikin eri puolelle istumaan.

On kulunut jo muutama kymmenen vuotta siitä, kun viimeiset savupirtit maakunnastamme hävitettiin, mutta perin hitaasti ovat asunto-olot kehittyneet tarkoitustaan vastaavalle kannalle. Akkunat ovat olleet yhdenkertaisia ja jos tuvassa niitä on ollut kaksi, niin talvella toinen niistä peitetttiin ulkoapäin kokonaan ja toisestakin vielä alipuoli. Kesällä ei niitä avattu, ja kun lattiat olivat maalaamattomia ja ne keväällä pestiin, valui vettä lattian täytteeseen, joten tuvassa oli ummehtunut ilma. Lantatunkio on ollut monasti aivan portaiden pielessä ja akkunan alla, joten ovesta sisään tulvehtinut ilma on ollut omansa vielä lisäämään sen ala-arvoisuutta. Vaatimukset tässäkin suhteessa ovat siis olleet peräti vähäiset.

Hevonen on aikojen varrella edustanut hyvin huomattavaa osaa tämän maakunnan elinkeinoelämässä. Paitsi monia muita tärkeitä tehtäviä on hevonen ollut vielä talon arvonkin ulkonaisena todistajana. Palveluspaikan valinnassa vaikutti monen nuorukaisen päätökseen ratkaisevasti se, minkälaisia hevosia talossa oli. Kirkkomatkoilla y.m. niiden kuntoa koeteltiin, ja usein kului ukoilta kokonainen pyhäilta hevosista puhuessa. Ja kun talon vanha isäntä kuolinvuoteellaan vielä halusi pappia puhutella, ja pieni poika lähetettiin sitä hakemaan, niin papin saavuttua oli ukon ensimmäinen kysymys: „Tuliko pastori lammilta?" Kun pastori sanoi kiertäneensä maantien kautta, niin ukko huokasi: „Kyllä sitten tammakin taasen sai niin leipoa". Tamman rasittuminen oli hänellä vielä viime hetkillääkin sydämellään, tärkeimpänä asiana. Mutta kaikesta edellä sanotusta huolimatta annettiin hevosten, kuten yleensä kaikkien kotieläinten, asua talvisin perin huonoissa suojissa. Ne olivat sekä pimeitä että kylmiä. Vasta viimeisimpinä aikoina on tässä suhteessa tapahtunut ilahuttava käänne parempaan päin, jolloin myöskin rodun valintaan on kiinnitetty erikoista huomiota. Tässä siis, samoin kuin monissa muissakin asioissa, kuljemme uutta aikaa kohti nopein askelin. Se mikä eilen vielä oli näin, se on huomenna jo paljon toisin. Mikäli syntyy suurempia keskuksia, ja yhteys muun maailman kanssa lisääntyy, sikäli katoavat Lounais-Hämeestäkin sen omat erikoiset tavat ja laitokset, vaikka nämä muutokset

monen mielestä näyttävätkin tapahtuvan liian hitaasti.

Lounaishämäläinen on varreltaan keskikokoinen, harteva, enimmäkseen kumara. Pää on suuri, leuka tukeva, posket ulkonevat, nenä verrattain leveä, tukka useimmiten vaalea, käynti raskas, polvet koukkuiset. Pienissä silmissä on tuima katse, joka usein, väärin ymmärrettynä, luullaan kuvastavan ilkeää luonnetta. Hän on sopusuhtainen siihen tehtävään, joka hänen osakseen on tullut kansojen yhteisessä perheessä. Peltojemme laidoissa, usein niiden keskelläkin, sijaitsevat kiviröykkiöt osoittavat selvästi, että juuri tällainen jykevä ja peräänantamaton on täytynyt olla sen kansan, joka maan on viljelykselle raivannut. Ei siinä ole auttanut kaunis ulkomuoto, ei liukas kieli, voimaa ja vankkaa ruumista siinä on tarvittu. Ilman tällaista raivausta ei täällä olisi sitä maaperää, jota henkinen viljelys, tieteet ja taiteet olemassa oloaan varten tarvitsevat Kun Liesjärvellä vanha torppari kertoi niistä vaikeuksista, joita hänellä oli ollut torppaansa kiviseen metsään raivatessaan, vastasi hän kysymykseen mikä on hänet johtanut tällaisia ponnistuksia niskoilleen ottamaan, että hän halusi päästä pois, niin kauaksi, ettei vellikellon ääni hänen rauhaansa rikkoisi. Hän oli ollut Harjun kartanossa muonamiehenä, ja siellä oli ollut ruokakello, jonka kutsua ja käskyä ei hän voinut sietää, vaikka hyvin tiesi, että täällä korvessa hänellä olisi leipä vieläkin ahtaammalla kuin kartanon muonamiehenä ollessaan. Tämä itsenäisyyden kaipuu on korpien raivaajia innostanut tehtäväänsä. He ovat itse sitä useinkaan ajattelematta suorittaneet tehtävän, johon eivät ne olisi kyenneet, jotka ehkä katsovat halveksien heidän jäykkää ja kumaraa koukistunutta vartaloansa. Mutta he ovat tahtoneet sen tehdä, ja ainoastaan he ovat sen pystyneet tekemään. Kuinka kohdalleen tässä suhteessa osuukaan runoilijan sanat, kun hän sanoo: „Kuka kurja hylkien silmäilee suuriarvoinen alempaan. Saman arvon, kunnian ansaitsee, joka mies on paikallaan."

Matti Katajainen.

Forssan Lehdessä 17. 5., 22. 5. ja 27. 5. —29.

Lounaishämäläisten Turku-reisuista.

Lounais-Hämeelle läheisimpänä satamakaupunkina on Turku ollut se paikka, johon täältä markkinaretket suunnattiin.

Keski-ikää vanhemmat ihmiset muistavat vielä hyvin ne ajat, jolloin „Turkua ajettiin".

Kun koko Lounais-Hämeen alueella ei ollut kauppapuoteja muualla kuin Forssan „vapriikilla", ollen sekin tavaravarastojensa puolesta melko rajoitettu, ja kun kuitenkin tarvittiin ainakin suolaa ja silakoita sellaisista tavaroista, joita ei oma, kotoinen talous, tuottanut, niin muuta keinoa ei ollut, kuin mennä sinne, mistä niitä oli saatavissa. Saatiinhan samalla myös hamput, pellavat, parkit, tuohet, terva y.m. oman talouden tuotteet joko muutetuiksi rahaksi tai vaihdetuksi muihin tarvikkeihin.

Yhtenä tekijänä Turku-reisuihin olivat myös ne parrut ja mastopuut, joita turkulaiset kauppiaat kävivät täältä ostelemassa ja tekemässä talonpoikien kanssa sopimuksia niiden perille kuljettamisesta. Näin siis nuo reisut olivat monelle rahtireisuja, samanlaisia kuin ne, joita esim. Viipurin puolen talonpojat ennen rautatien rakentamista tekivät Pietariin.

Hamppu (ja myöskin pellava) oli sellainen täkäläisen maatalouden tuote, jota huomattavammin riitti myytäväksi. Jokaisessa talossa oli hamppumaa, jota hoidettiin kuin nyt puutarhaa. Tätä tuotetta kuljetettiin hyvin yleisesti Turun syysmarkkinoille.

Tällöin saapui kaupunkiin lukuisasti saaristolaiskalastajia, jotka kaloista saamillaan rahoilla hankkivat raaka-ainetta talviaikana valmistamiinsa pyydyksiin. Hampun samoin kuin pellavankin kysyntä oli tämän vuoksi suuri ja hinnat korkeat. Kiirettä oli niiden talojen väillä, jotka hamppujaan näille markkinoille aikoivat. Hampun markkinakuntoon laittamista kuvaili sananparsi, joka kuului: Jos ei ole Perttuna liossa, niin ei maistu markkinoilla.

Turussa sitten oli Tuomiokirkon edustalla erityinen hampputori, jossa tämän tavaralajin kauppoja hierottiin. Pahan hajunsa vuoksi ei hamppukuormia niin vaan saanut ympäri kaupunkia kuljettaa.

Jo viikkoja ennen näitä matkoja valmisteltiin. Lähtöpäivän edellisenä laitettiin kuormat kuntoon, jotta seuraavana aamuna jo kukonlauluakin aikaisemmin päästiin matkaa alkamaan.

Tavallisesti lähti paikkakunnalta useampia kuormia ja henkilöitä yhdessä. Siten matka saatiin hauskemmin ja turvallisemmin sujumaan.

Yhtenä päivänä ei kuitenkaan voitu tätä 10-penikulmaista taivalta katkaista. Tavallisesti siihen kului parikin päivää. Yöksi, joka jossakin puolimatkas-

sa jouduttiin viettämään, oli eri paikkakuntien markkinamiesten tapana poiketa joka reissullaan aina samaan tuttuun paikkaan. Urjalalaisten oli tapana yöpyä Someron, Kosken tai Marttilan taloihin; m.m. Palojoen talo Somerolla oli yksi tällainen yöpymispaikka.

Majapaikkaan saavuttua riisuttiin hevoset valjaista ja niille annettiin kaurapussi eteen. Ihmiset kävivät tupaan, jossa jo ennestään saattoi olla aimo miessakki. Tuvan takkatulelle pantiin heti mukana tuotu pieni pata t.m.s. lämmittämään punssivettä. Reestä muiden eväiden joukosta kaivettu viinaleili otettiin esille ja kohta ryypättiin pois matkan vilut ja harmit. Seurue alkoi pian muuttua kovääniseksi, keskusteltiin kaikenmoisista asioista ja ryypättiin välillä ilolientä. Joku joukosta kehuskeli voimiensa suuruuttakin. Tuotapikaa saatiin syntymään väkipulkan ja sormikoukun veto, painiminen y.m. Pitäjien ja kylien maineet olivat kysymyksessä, joten kovalle otettiin, ennenkuin toispaikkakuntalainen voittajaksi tunnustettiin. Nukkumisesta ei tullut mitään. Ja luonnollisesti talonväkienkin yörauha pahoin häiriintyi. Mutta tästä ei välitetty, olivathan vieraat markkinamiehiä.

Seuraavan aamun hämyssä lähdettiin jatkamaan matkaa Turkua kohti. Lähellä kaupunkia kuitenkin vielä yövyttiin johonkin maalaistaloon, jotta aamulla mahdollisimman aikaiseen olisi päästy torille parhaita kauppoja tekemään.

Markkinapäivänä oli Turun toreilla ja kaduilla vilskettä ja vilinää. Yhdessä kulmauksessa tehtiin tervakauppoja, toisessa viljakauppoja ja jossakin taas tingittiin tuohien hinnoista.

Markkinoilla muuan lounais-hämäläinen puolikuuro ukkeli teki erään turkulaisen kanssa tuohikauppaa, joka kerrotaan käyneen seuraavaan tapaan: — „Mitä tuohet maksavat?" — „Ei niissä läpiä ole." — „Selkääsi tarvitsisit", kivahti ostaja. Mutta ukko vain väitti, etteivät tuohet varastettuja olleet. Ja ostaja meni menojaan.

Kun tavarat oli saatu myydyiksi, oli aika käydä ostelemaan kotiin aiotut silakat, suolat ja sen sellaiset. Ennen kaikkea piti ostaa kotoatuotu „lekullinen" oikeata vapriikinviinaa, joka oli sellaista pirriä, että jo ryyppy tukassa tuntui. Tällaisella reisulla myös moni lemmenpauloihin sotkeutunut markkinamies tulevalle kainaloiselle kanaselleen kultaringin y.m. kihlakorut hankki.

Noin päivän tai parin kuluttua lähdettiin kotimatkalle. Innoissaan hevoset ravasivat Hämeentullista pohjoiseen johtavalle tielle. Aamulla tavallisesti kotimatkakin aloitettiin, jotta oli päivä aikaa tehdä taivalta. Oli silloin taas liikettä tiellä. Joku mennä junnasi vielä härkäparillakin ja sai tiepuolessa kuulla ohilennättävien hevosmiesten pilkkahuutoja. Viina piti mielissä markkinatuulta yllä. Ajettiin kilpaa, ja suuri kunnia tuli sen miehen osaksi, kenenkä hevonen parhaiten juoksi. Matka kului nyt nopeasti keveine rattaineen tai rekineen.

Tavallisesti myöhään illalla saavuttiin kotiin.

Seuraavana aamuna herättyä alkoi monenkertaiset kertomiset kotiväelle ja Turun kuulumisia utelemaan tulleille naapureille matkan vaiheista ja sillä koetuista seikkailuista. Usein vasta aamulla havaittiin, että jossakin majapaikassa tai muualla oli joku pitkäkyn-

tinen kähveltänyt eväsrepun, hevosloimen tai muuta kapitaalia. Mutta ne olivat pieniä vahinkoja, joista ei ruvettu (jos se olisi sellaisissa oloissa mahdollistakaan ollut), käräjäjuttuja rustaamaan.

Monelle olivat kaupat epäonnistuneet, kuka oli myynyt kotoa viemänsä hamput liian halvalla, kuka maksanut ostamastaan silakkatynnyristä markan, pari liikaa, kuka taas joutunut muulla tavalla huulesta vedetyksi.

Lieneekö Raitoon kylä nyk. Koijärven pitäjässä ollut ennen oikea Hölmölä, vai miten lienee, mutta tästä kylästä vain oli ollut kotoisin sekin ukko, joka oli tullut Turun markkinoilla hevoskaupassa pahoin puijatuksi. Tämä ukko oli ostanut hevosen, mutta olikin saanut kelvottoman kaakin, jota ei saanut edes kotiinpäin kääntymään. Kotona hänen eukkonsa saatuaan kuulla asian ehätti tästä kertomaan naapurilleenkin. „Meidän Juha osti markkinoilla hevosenkin, mutta saikin semmoisen, jota ei saanut edes kotiinpäin kääntymään." Naapuri, leikkisä mies, tokaisi tähän: „Miks'ei hän ostanut sellaista, jonka olisi ollut pää kotiinpäin."

Me nykyajan ihmiset, jotka kuljemme markkinoilla ja kaupungeissa puhkuvan höyryhevon tai surisevan bensiinikiitäjän voimalla, emme tunne sitä romanttista henkeä, joka ennen leijaili Turkua kohti vaeltavien hamppu-, tuohi- tai tervakaravaanien yllä syys- ja talvi-iltojen hämärtämillä teillä tai kortteeritalojen meluisissa tuvissa. Siispä milloin vain vielä tapaamme sellaisen henkilön, joka on „Turkua ajanut", tehkäämme kunniaa hänelle.

Ärrä Hoo.

Forssan Lehdessä 22. 4. —29.

Lounais-hämäläisiä puheenparsia

väkijuomista ja juomatavoista.

Esi-isiemme sepittämissä sananlaskuissa on runsaasti myöskin sellaisia, jotka on kohdistettu väkijuomiin ja juomatapoihin. Monissa niissä on erittäin sattuvasti tuotu ilmi väkijuomain surulliset ominaisuudet ja vaikutukset sekä lausutaan ankara tuomio juopottelusta. Näiden sananlaskujen lisäksi on sitten vielä aikain kuluessa syntynyt suuri paljous puheenparsia, jotka sananlaskujen tavoin ovat syöpyneet kansalaisten mieliin. Monet näistä puheenparsista ovat levinneet laajoille aloille, varsinkin jos lausujana on ollut joku yleisemmin tunnettu henkilö paikkakunnalla. Mutta laajaan yleistymiseen on hyvin paljon vaikuttanut tuon puheenparren hyvä terävyys ja humoristinen sävy. Nämä mehevimmät iskusanat ovat perintönä kulkeneet vielä seuraavillekin sukupolville. Esitän tässä muutamia lounais-hämäläisiä puheenparsia, joiden lausujat ovat jo aikoja sitten siirtyneet tuonen tuville. Näistä ovat useat sellaisia, joita ei nuoret ole enään kuulleet, mutta sen sijaan vanhat ihmiset ne vielä muistavat, ovatpa itsekin niitä nuoruudessaan toistelleet.

— Kehtaatkin hävästä isäs puhtaan maineen, sanoi Mäkelän vaari, kun poikansa juovuksissa näki.

— Piruko sinun on taas juottanut, sanoi Tanelin Kaisa, kun miehensä juovuksissa kotia tuli.

— Juo vähemmän, että nenäs lakkaa punottamasta, sanoi suutarin Ulla miestänsä.

— Jokos sinäkin olet myynyt ittes paholaiselle, sanoi Uutelan Risto, kun rippikoulupojan juovuksissa näki.

— Viina sê Vastamäen Jussinkin ojaan vei.

— Sakeaa kun Saksmannin Mandan joulusahti.

— Viis sitä kun ennenkin, sanoi Elvinki, kun konjakkia tilasi.

— Ryyppy murheeseen, toinen pahaan mieleen.

— Tää on sitä helvetin esimakua, sanoi Kulmala, kun kohmeloa sairasti.

— Janottaa niin, sanoi Kiipun Jaakkola, kun Humppilan kestikievariin tuli.

— Aattona ne jo Tuomolan jouluviinat loppui.

— Tää on helmasynnin seurausta, sanoi Kupila kohmelossaan.

— Hapan sahti ja häijy ämmä ne miestä parhaiten harmittaa.

— Otat sinä marjankin maasta, sanoi Kenni, kun ryyppyä tarjosi.

— Poiketaankos Kustaan Mandan sahdille, että laulattamaan rupeaa.

— Pitkät ryypyt ne Ison Kallenkin porsaan pahnoille veti.

— Heitättää kun viina vanhaa seppää.

— Voi ristin tie ja ne Pietilän viinat, sanoi Pikku Manu, kun käräjillä sakkoa sai.

— Sielä oli rii kyyti talon puolesta, sanoi Kätön Eeli, kun Forssan hotellista juovuksissa ulos heitettiin.

— Konttas se Pitkä Kustaakin kolmesta ryypystä.

— Muista Kalle, että se oli viimeinen kerta, sanoi Iso Sofia, kun miehensä juovuksissa kotia tuli.

— Heiluuko maa, vai heilunko minä, sanoi Lumperi, kun juovuksissa markkinoilta kotia tuli.

— Karvas maku, kun Viisun Villen viinassa.

— Monta mieltä kun Heikkilän vaarilla juovuksissa.

— Puolituoppia on Jaakkolan taksa tapanina.

— Huutaa, kuin Huuskan Ville juovuksissa.

— Pienet ryypyt, kun Anttilan vaarin hautajaisissa.

— Vai jo se piru on meiränkin mukulat ottanut, sanoi Mattilan Manu kun poikansa juovuksissa näki.

— Kehtaankin nyt paremmin, sanoi Korpela, kun muijaansa juovuksissa selkään antoi.

— Ettei vaan pappi näkis ja vallesmanni vastaan tulis, sanoi suntio, kun maantiellä juovuksissa kulki.

— Oli hyvä, ettei ollut kirkkovaatteita ylläni, sanoi Nuutila, kun juovuksissa maantien ojassa rypesi.

— Tekikös sinunkin piru mielesi köyhän voiteita, sanoi Aapo, kun viinapullo rikki meni.

Sen tapaiset puheenparret, kuin tässä olen esittänyt, kuuluvat jo historiaan. Lähimmäisten nasevimpiakaan sutkauksia ja syvälti purevia ivalauseita ei enään niin laajoissa piireissä toisteta kuin edesmenneinä aikoina.

Jalmari Matisto.

Forssan Lehdessä 26. 4. —29.

Pakinaa savupirteistä.

Suurimmalle osalle meistä 20:nnen vuosisadan lounais-hämäläisistä on savupirtti melkein tuntematon käsite. Senkin vähän, mitä niistä tiedämme, olemme kirjoista lukeneet. Omakohtaisesti emme ole edes savupirttiä nähneet, vielä vähemmän kokeneet, miltä elämä sen liesisavun mustaamien seinien sisällä tuntuu.

Keski- ja Itä-Suomen sydänmailla on vielä säilynyt vähälukuinen määrä näitä entisaikojen peruja, nekin jo jonkunverran alkuperästään poikkeavia, mutta esim. täällä Lounais-Hämeessä ei niitä enää tavata.

Saa siirtyä ajastamme menneisyyteen ainakin vuosisadan ja ehkäpä enemmänkin, ennenkuin tullaan siihen aikaan, jolloin vielä järeistä ikihongista rakennettu savu- l. kiuaspirtti seisoi lounais-hämäläisen peltoaukeaman keskellä tai reunassa harmaana kuin pellon multa, sulkien seiniensä sisäpuolelle kotilieden, jonka ympärille onnellinen perhe-elämä oli keskittynyt. Sen lämmössä oli pienten paitaressujen hyvä tepastella „ison vanhemman varassa", sen seinien suojassa oli varttuneemman väen työstä palattuaan viihtyisiä lepoaikojaan viettää ja sen karstaisten kattomalkojen alla oli tutisevan vanhuksen onnellista katsella nuorempien puuhia ja odottaa elämänaurinkonsa mailleen painumista.

Jo 90:ntä lähentelevät vanhukset voivat vielä kartoa niistä ajoista, jolloin savu- l. kiuaspirtti kuului vaikkakin harvinaisuutena kotiseutunsa kyläkuvaan.

En ole saanut laajemmalta alueelta kerätyksi näitä kiuaspirttejä koskevia muistitietoja. Ainoastaan oman kotiseutuni Raitoon vielä muistitiedon ulottuvilla olevista kiuaspirteistä olen koettanut ottaa selkoa. Ja näiden tietojen perusteella yritän esittää, miltä oikein aito raitoolainen — ja miksei lounais-hämäläinen — kiuaspirtti mahtoi näyttää.

N. 1840—50-luvulla on paikkakunnalla vielä ollut joitakin kiuaspirttejä, mutta sittemmin ne ovat tyystin hävitetyt uudenaikaisempien uloslämpiävien uunien tultua käytäntöön. Viimeksi elänyt kiuaspirtti on ollut Rujulan torpassa Sokealammin itäpäässä. Myös Aholan (hävitetty n. 60 v. sitten), Häntälän ja Patetun torppien sekä Simolan talon kiuaspirtit ovat olleet lajinsa „viimeisiä mohikaaneja", jos tätä nimitystä on sovelias niistä käyttää.

Ulkopuoleltaan olivat nämä kiuaspirtit matalahkoja, n. 10—12 hirsikertaa, ja puuttui niistä kivijalka kokonaan. Alimmat hirret olivat lasketut vahvan tuohikerroksen päälle suoraan maahan. Nurkat olivat n.s. kloppinurkkia. Eikä se asukkaiden kauneusaistia häirinnyt,

vaikka joku nurkanpää törrötti kyynärän pari seinästä ulospäin. Siihenhän voitiin mukavasti laskea sirpit ja viikatteet naulaan, ja käytännöllisyys ennen kaikkea.

Katossa oli sisimmäisenä, t.s. tupaa vastassa kerros tukevia halotuita malkoja, niiden päällä epälukuinen määrä tuohikerroksia, tuohien päällä turpeita ja päällimmäisenä taas malkopuita vieläpä joskus kiviäkin. Välikattoa, joka olisi erottanut itsensä ja vesikaton väliin vinnin l. ullakon, ei ollut.

Suoraan ulosaukeava ovi oli korkeakynnyksellinen ja puusaranoilla liikkuva sekä sisäpuoleltaan vankalla salvalla suljettava. Niin matala oli ovi, että vähänkin mittavampi henkilö siitä kulkiessaan löi päänsä sen päälihirteen, ellei hän muistanut kumartua. Mutta silti eivät kiuaspirttien asukkaat paljaspäisiksi tulleet, sillä heidän hiuksensa olivat tervaskantojuurilla kiinni visasitkeässä perustassa, sellaisessa, jollaista ei suinkaan voida olettaa olevaksi nykypäivien kaljupääkansalla.

Ikkunoita oli tavallisesti yksi kussakin seinässä, paitsi ei ovi- eikä pohjoispuolella olevissa seinissä. Ja ne ikkunat olivat mitättömän pieniä, niin että tuskin tavallisen kokoinen pää olisi niistä voinut lävitse mahtua. Vanhempina aikoina ei näissä ikkuna-aukoissa ollut edes lasia, vaan korvasi sitä ohut nahka tai kangas. Nämä ikkunat voitiin sulkea sisäpuolella olevalla juoksuluukulla, mikä tehtiinkin aina öiksi. Muutoin olisivat nurkissa kiertelevät kinakuonoiset sudet voineet tunkea ikkunasta sisään ja käydä nukkuvien ihmisten kimppuun.

Ei siis kiuaspirtti ollut erikoisen valoisa. Mutta mitäpä sillä väliä, jos ei ollutkaan; päre pihtiin vain, niin kyllä pimeys kaikkosi.

Lattia oli kirveellä palhotuista hongan tai kuusen puolikkaista. Joskus, varsinkin köyhemmissä oloissa, oli vain paljas maakin ihmisten tallattavana. M.m. Rujulan kiuaspirtti oli ollut tällainen „maapermannollinen".

Pirtin perällä oli ristijalka-pöytä, sivu- ja peräseinän vierillä kiertelivät kunnioitusta ansaitsevan vanhat honkapenkit ja keskilattialla kolme neljä kantoa siirrettävinä istuimina.

Varhaisemmin on pirtin perällä ollut lauteet, joilla asukkaat nukkuivat, vieläpä kylpivät silloin, kun saunaa ei talossa ollut, ja jolla myöskin kuivattiin viljat. — Näissä p.o. kiuaspirteissä ei lauteita enää ollut, vaan nukkumista varten oli 4-jalkaisia sänkyjä. Joissakin seuduissa Tammelaa on vuoteita ollut kahdessa jopa kolmessa kerrassa peränurkassa.

Pitkin pirttiä oviseinästä peräseinään olivat mahtavat orret, luvultaan tavallisesti kaksi, joilla kuivattiin pääasiassa puutavaroita miesten käsitöitä varten, mutta saatettiin niillä olevien lautojen päällä joskus nukkuakin. Se oli erityisesti talon kunnia-asia, että lautoja y.m. puutavaraa oli orsilla niin paljon, etteivät ne talven aikana päässeet loppumaan.

Kiuas l. toto, totto, josta pirtin nimikin johtui, oli ovinurkassa. Se oli tärkein kaikista. Se antoi lämpöä, kun pakkanen ulkona paukahteli, sen ääressä perheen äiti valmisti puurot ja paistit ja siellä kytevistä hiilistä oli talon vaarin joka-aikaisesti saatavissa tuli nurkantakusilla lastattuun visapiippuunsa, joten ei tarvinnut hänen joka kerta tuluksien ja taulan kanssa ruveta vähtäilemään, kun savuja mieli teki. Kiu-

kaan alusta oli 4-kulmainen ja kyhätty latteista luonnonkivistä. Tämän alustan päälle oli sitten muurattu tiilistä liesisija ja kehä, jonka sisälle kiuaskivet olivat ladotut. Kiukaan etupuolella l. otsassa oli n. käsivarren paksuinen puu, johon pata tulelle pantaessa ripustettiin.

Vielä kuului kiuaspirtin sisustukseen muutamia jalallisia pärepihtejä sekä pereseinässä pöydän kohdalla oleva veitsi- ja lusikkahäkki, johon veitset ja puulusikat puhtaiksi nuoltuina pistettiin. Oviseinässä oli kirveshäkki.

Vähävaraisemmissa taloissa tai torpissa oli vain tämä yksi asuttava huone, mutta kun varat sallivat, rakennettiin tuvan perälle kamari, jopa kaksikin. Tuvan eteen tehtiin eteinen, „porstua", kummallakin sivuseinällään olevine ovineen ja porstuan toiseen päähän pakari, josta sitten tuli erityinen ruuan ja juomanvalmistushuone.

Kun näitä lisähuoneita rakennettiin vasta myöhemmin kuin itse pirtti, niin usein ne eivät onnistuneet, — jos sitä yritettiinkään —, tulemaan yhtä korkeitakaan, josta johtui, että samassa rakennusrivissä saattoi katon korkeus eri huoneiden kohdalla vaihdella jopa kyynärän verran ja enemmänkin.

Elämä näissä pirteissä tuntui meidän mielestämme varmaan yksitoikkoiselta ja kolkolta. Mutta silloiset ihmiset eivät tietäneet kaivata suurempia mukavuuksia asumuksiensa suhteen. He olivat savupirtteihinsä yhtä tyytyväisiä ehkäpä tyytyväisempiä kuin me parkettilattiaisiin saleihimme ja kamareihimme ja aina silitysrautoja ja kahvipannuja myöden sähköistettyihin keittiöihimme.

Varmaan nämä savupirtit vaikuttivat asukkaidensa mieliin runollisen herkistävästi. Nurkkia ja katto-orsia verhoava ainainen hämärä loi salaperäisyyden tuntua kautta pirtin ja kasvatti asukkaihin uskon haltioihin ja tonttuihin.

Iltasilla, kun päre pihdissä loimusi ja tehtiin puhdetöitä, on varmaan monessa lounais-hämäläisessäkin kiuaspirtissä vanha 5-kielinen kannel helkkynyt, niin että „laet lauloi, paaet paukkui, kaikki ikkunat iloitsi"; ja ehkäpä moni Kalevalamme ja Kantelettaremme kauneista säkeistä on saattanut syntyä juuri Lounais-Hämeenkin nokisissa kiuaspirteissä.

Tunnettu ja tunnustettu savupirttien kuvailija, taidemaalari Bengst on sanonut, että ellei näitä savupirttejä olisi ollut olemassa, niin ei meillä suomalaisilla nyt olisi Kalevalaamme, Kantelettamme ja tuhatlukuisia sananlaskujamme ja arvoituksiamme. En tiedä miten olisi, mutta paljon tässä olettamuksessa saattaa olla todenmukaistakin.

Ikimuistoisista ajoista on savupirtti ollut esi-vanhempiemme asumuksena. Kun he n. 600—800 vaiheilla j. Kr. saapuivat tänne Suomenniemelle, oli savupirtti jo silloin heille tunnettu. Jo muutamia vuosisatoja tätä ennen joutuessaan kosketuksiin liettualais-lättiläisten kansojen kanssa alkoivat esivanhempamme rakennella ensimäisiä pirttejään näiden naapureittensa, joilla tuo asumus jo ennemmin oli tunnettu, mallin mukaan.

Niinpä sitten on tämän hirsimajan pirtti-nimityskin tätä tietä tullut kieleemme ja täydellisesti sulautunut siihen.

Ärrä Hoo.

Forssan Lehdessä 10. 6. —29.

Jokioisten seurakunnan vanha kirkonkello löytynyt.

Vanha perintätieto on Jokioisilla tiennyt kertoa, että kartanon viljamakasiinin kellotorniin on aikoinaan sijoitettu seurakunnan antama kirkonkello, jota soitettiin aina kun makasiinin ohitse vietiin ruumista kirkkomaahan haudattavaksi. Tämä tapa johtui siitä, ettei kirkontapulista nähnyt milloin oli hautaussaatolle kelloja ajoissa ryhdyttävä soittamaan. Tämän tavan on täytynyt alkaa vasta v:n 1809 jälkeen, sillä mainittu komea hirsinen viljamakasiini siirrettiin nykyiselle paikalleen Humppilasta vasta Suomen sodan aikana kartanon silloisen omistajan vapaaherra Ernst Gustaf von Willebrantin toimesta. V. 1811 valmisti kartanon silloinen seppä Anders Ståhlberg makasiinin torniin hyvin yksinkertaisen, mutta itse asiassa suuremmoisen, aikaa näyttävän kellon, jonka viisarit on tornin kaikilla neljällä sivulla. Silloin asetettiin vanha kirkonkello tämän uuden kellon kylkeen niin, että tämän tuntilyönnit sattuvat sen sivuun. Kellolaite toimii vielä tänä päivänä hyvin, vaikka onkin toistasataa vuotta vanha.

Aikaisemmin ei meidän päivinämme ole tullut tutkituksi, millainen puheenalainen alkujaan ruumissoittoon käytetty kello on, eikä siitä ole säilynyt mitään varmoja tietojakaan. Nyt on kuitenkin seurakunnan kirkkoherra äskettäin tarkastanut sen ja huomannut sen todella vanhaksi kirkonkelloksi, suuruudeltaan keskikokoiseksi. Se on nyt jo hyvin kulunut ja ruostunut, mutta siitä on kuitenkin voitu lukea seuraavat latinankieliset kirjoitukset: Soli deo gloria 1687. — Se deus pro novis, quis contra nos. (Suomeksi: Ainoalle Jumalalle kunnia. Jos Jumala meidän puolellamme, kuka voi olla meitä vastaan.)

Siis kello on ilmeisesti Jokioisten seurakunnan entinen kirkonkello, jopa melko vanhakin ja ollut mahdollisesti isonvihan aikana kätketty maahankin, koska se on niin ruostunut. Sen kielessä vieläkin riippuva nuoranpätkä todistaa, että sitä todella on soitettu jo ennenkin kuin se v. 1811 yhdistettiin tornikelloon. Vanha perintätieto on siis ollut oikeassa. Pitäisi nyt välttämättä kello pelastaa lopullisesta häviämisestä.

Forssan Lehdessä 26. 4. —29.

Kappale kahden matkaa.

Museoissa säilytetään paljon sellaisia esineitä, jotka, jos ne osaisivat puhua, voisivat kertoa meille monta mielenkiintoista asiaa näiden esineiden omistajista.

Lounais-Hämeen museoon on suutari Kalle Palin Forssasta näinä päivinä jättänyt talletettavaksi erään vasaranvarren, joka on käyttäjänsä käsissä niin kulunut, että se keskikohdaltaan on jo melkein katkeamaisillaan, ja kun se on kulunut suutarin käsissä, on siihen naskalinpää kuluttanut vielä erikoisen loven, sillä suutarit usein jättävät naskalin kouransa pohjaan tarttuessaan vasaraan. Tämä esine siis kertoo ennen kaikkea paljosta työstä, sillä eihän kova koivuinen varsi vähällä pitelemisellä sellaiseksi kulu. Mutta kun tämän esineen omistaja on vasta äskettäin poistunut keskuudestamme, niin muistetaan hänestä vielä vähän muutakin, kuin mitä tuo vasaranvarsi kykenee kertomaan.

Hänen nimensä oli Matti Fort ja hän oli syntynyt 1831 heinäk. 26 p:nä Jokioisten seurakunnassa, jossa hänen isänsä asui elättäen itseään suutarintyöllä. Jo pienenä poikana innostui Matti-poikakin isänsä ammattiin niin, että hän aamulla herättyään ja nähdessään isänsä työskentelevän, hyppäsi trumpulleen sellaisella kiireellä, ettei aina muistanut edes housuja jalkaansa vetää ilman isän muistuttamista. Ja tällainen työinto hänellä säilyikin sitten läpi harvinaisen pitkän elämän. Hänen nuoruudestaan eivät aikalaisensa paljoa muista. Senverran sentään, että hän oli hyväntapainen, iloinen luonteeltaan ja nopsa liikkeiltään, niin että hän kerran oli juossut kilpaa hevosen kanssa ja siitä kilpailusta suoriutunut voittajana. Myöhemmin hän sitten siirtyi vaimonsa Kustaavan kanssa Sukulan kylään Tammelassa, ja täällä he sitten elivät useita kymmeniä vuosia. Ne kaksi tulevat yhdeksi, sanotaan avioliiton asetussanoissa, ja jos tällainen yhtyminen on joskuskaan tapahtunut, niin tapahtui se ainakin tämän avioparin suhteen, sillä heidän tiedetään aina eläneen hyvässä sovussa keskenään, huolimatta siitäkin, että he aina olivat vähissä varoissa, kun perhe oli suuri ja tulot vähäiset. Kaikista näistä huolimatta oli heidän kotinsa ilmapiiri aina iloinen ja valoisa ja saman tunnelman he synnyttivät aina naapureihinsakin, milloin he niiden luona kävivät. Muistetaan sentään yksi tapaus, jolloin tämäkin lempeäluontoinen

mies oli suuttunut. Se tapahtui seuraavien olosuhteiden vallitessa: Kun ihmiset toivat useinkin hyvin huonoksi pidettyjä jalkineita korjattaviksi ja arkaillen kyselivät, vieläkö niitä ollenkaan voidaan korjata, niin tavallisesti Fortin pappa lohdutteli heitä sillä, että jalkineen voi aina jollain tavoin korjata, jos siinä vielä vain on kunnollinen kantavuori ja korko. Kylässä oli niihin aikoihin eräs talollisen poika, joka ei tehnyt työtä juuri ollenkaan, vaan „herrasteli" päiväkaudet joten häntä kyläläisten kesken oli ruvettu nimitttämään „herra-Veetuksi". Kun tämä nuorukainen liikkui mitä ahkerammin öiseen aikaan, eläen tavalla, jota ei Fort hyväksynyt, niin eivät heidän välinsä olleet erityisen ystävälliset. Kun tämä nuori mies sitten eräänä päivänä oli löytänyt kylän kujalta katkenneen kengänkoron, niin hän lähti korko mukanaan suutarin asunnolle ja sanoi: „Te kerskaatte aina tekevänne kengän, jos asiakkaalla vaan on korko itsellään. Tässä nyt olisi korko, tehkää siitä kenkä." Tämä oli jo liikaa sellaisellekin luonteelle kuin Fort oli. Siksipä hän kehoittikin tuota vetelehtijää mitä pikimmin poistumaan hänen asunnostaan, tai muuten hän tulisi käyttämään väkivaltaista poistoa.

Kun Fort ja hänen vaimonsa jo nuoruudessaan asettivat kaiken luottamuksensa Jumalaan ja hänen huolenpitoonsa, niin siitä juuri saa selityksensä se, että he vaikeissakin oloissa voivat pysyä niin iloisina ja tyytyväisinä. Ahkerasti he kyllä tekivät työtä aamusta iltaan, mutta usein sattui sellaista, että ukko kesken työnsä huudahti vaimolleen: „Mamma, veisataanpas yksi virsi!" Se veisattiin, joskus vielä toinenkin, ja työtä jatkettaessa oli heillä taasen runsaasti keskustelun aihetta noista virsistä esille tulleista ajatuksista. Jo Sukulassa ollessaan he usein pistäytyivät Forssaan, kun siellä oli joitakin juhlatilaisuuksia. Mutta kun he vanhoilla päivillään muuttivat kokonaan Forssaan asumaan, niin silloin he olivat aina mukana kaikissa sellaisissa tilaisuuksissa, missä jumalansanaa selitettiin.

Olen joskus lukenut kertomuksen eräästä uutterasta, korkeaan ikään ehtineestä raatajasta. Tässä kertomuksessa nimitettiin tuota vanhusta työn ritariksi. Jos sellaista nimitystä sallitaan edes työväestön parhaimmastakaan yksilöstä käyttää, niin toivoisin, että tällainen arvo myönnettäisiin myöskin Fortin Matille. Itse ei hän ainakaan myöntänyt työn olevan hänen orjuuttajansa. Hän sanoi sen olevan hänelle sellaisen liittolaisen, jonka kanssa he yksissä olien voivat ylläpitää elämää maailmassa. Eräs hänen ammattitoverinsa lausui kerran, ettei Matilla ole tästä äärimmäisyyksiin menevästä uutteruudestaan ollut muuta tulosta kuin se, että hän on saanut itselleen käyrän varren. Tottahan sekin on tavallaan. Mutta totta on myöskin se, että ilman tällaisia uhrautuvia uurastajia ei meillä tässä maailmassa olisi edes tällaisiakaan oltavia kuin meillä nyt on. He ovat raataneet saamatta edes kiitollista tunnustuksen sanaa vaivainsa palk-

kioksi. Mutta meidän, jotka tämän käsitämme, tulee pitää huolta siitä, että se aika mahdollisimman pian koittaa, jolloin nämä raatajat turvataan vanhuuden eläkkeellä silloin, kun heidän vartensa alkaa käyristyä.

Matti Fort suoritti harvinaisen pitkän päivätyön. Vaikka ikä jo lähenteli yhdeksääkymmentä ja vartalo painui kumaraan, niin hän vain yhä laitteli Forssan vähävaraisimman väestön jalkineita. Vasta vaimonsa kuoleman aiheuttama suru hänet lopullisesti lamnisti. Oli liikuttavaa nähdä ukkoa tuon uskollisen elämäntoverinsa avomen haudan äärellä, ja puolittain vakivalloin täytyi hänet siitä pois kuljettaa, eikä hän sitten enää toipunut milloinkaan täydellisesti tämän iskun tuottamista seurauksista. Kun hän itse kuoli Tammelan kunnalliskodissa 23 p:nä elokuuta 1924, niin oli hän siis jo runsaasti 93 vuoden ikäinen. Hänen elämänsä suurin merkitys ei ollutkaan sen pituudessa, vaan siinä, että hän jokaisen hetken siitä käytti hyödylliseen toimintaan. Omalla elämällänsä hän opetti ympäristölleen enemmän kuin moni muu kauneilla puheilaan ihmisen velvollisuuksia niin omaa itseään kuin ympäristöäänkin kohtaan. Siunattu olkoon muistonsa.

J. R.

Forssan Lehdessä 12. 4. 1929.

Häviävää Forssaa.

„Lupussahan" historiaa.

Wiksbergin tehtaalla, nykyisen voimakeskuksen edustalla, on heinäkuun alussa purettu eräs rakennus, joka on ollut aikoinaan huomattava tekijä Forssan jokapäiväisessä elämässä. Tehtaiden voima- ja lämpötarpeisiin tarvittiin paljon polttopuita, joista osa kuljetettiin paikalle läheisimmistä metsistä hevosilla talvisaikaan, mutta suuret määrät tuotiin niitä myöskin uittoteitse kesällä Pyhä- ja Kuivajärvien takaa. Puut vedettiin uittoväylien rannoille 4 metrin pituisina rankoina ja uitettiin tehtaan rantaan, jossa ne sahattiin ja halkaistiin haloiksi. Sitä varten oli joen rannalle laitettu sirkkeli, ensin yksi, sitten toinen ja myöhemmin vielä kaksi, niin että tässä työssä oli pitkät ajat käynnissä neljä sahaa.

Jokaisen sahan katkaisemia pölkkyjä halkomassa tarvittiin 6 miestä ja pinoon vetämässä 2 hevosta, jokaisella vielä joku naishenkilö apunaan. Pinolla oli vielä muutamia naisia auttamassa kuormien purkausta. Sahat toimivat kahtena parina, kummallakin parilla yhteinen silta, jota myöten erityinen laite „härkä", veti puut ylös joesta. Sahurilla oli apulainen, „vilkkari", joka väänteli puita toisesta päästä, sahuri itse toisesta. Rannassa oli kumpaisenkin sillan päässä pari miestä, jotka laittoivat puut kuormiin. Ne sidottiin rautaisilla kettingeillä ja kiinnitettiin koukulla alati ylös ja alas kulkevaan pitkään kettinkiin. „Repsikka" kantoi tyhjäksi tulleet kettingit rantaan ja piti huolta siitä, että „härkä" veti uuden kuorman ylös. Kun kuorma saapui sahojen väliin, jakoivat kummankin sahan miehet sen keskenään ja kumpikin pari sahasi ne pölkyiksi, jotka pudotettiin alas halkaisijoille.

Kaikki toiset työläiset olivat päiväpalkalla, paitsi sahurit olivat urakalla, ehkäpä siksi, että he olisivat paremmin pitäneet huolta työn ripeästä käynnistä. Ja kyllä sillä laitoksella työtä tehtiin. Eivät läheskään kaikki miehet tohtineet mennä tälle „lupusahalle" yrittämäänkään. Halkaisijoista oli joku sahalla aina yksi mies vuoron perään jakamassa pölkkyjä toisille ja hän jakoi ne tasaisesti jokaisen halkai-

sijan „ramstukille", niin ettei siinä kukaan voinut läpäistä toisten kustannuksella. Kirveiden lisäksi oli jokaisella muutamia rautakiiloja sekä suuri moukari, jonka toinen pää oli taottu ja tahkottu teräväksi. Jos oli niin voimakas mies, että jaksoi heilutella tuollaista moukaria, käyttäen sen teroitettua päätä kirveenään, niin harvoin hänen tarvitsi noita kiiloja käyttää ja työ sujui häneltä silloin verrattain helposti. Mutta heikommat miehet eivät sellaiseen kyenneet.

Tulihan siinä päivän mittaan muutamia lepohetkiäkin. Sahattavien puiden mukana tuli aina sellaisia hirsiä ja piiruja, joita oli käytetty puomeina näiden rankapyräiden eli „lotien" ympärillä niitä järvien ylitse kuljetettaessa ja nämä otettiin ylös vedestä sitä mukaa, kuin ne tulivat vuorollansa esille. Ne kiinnitettiin kettinkeihin samoin kuin rangatkin, mutta tällainen kuorma pysäytettiin sillan keskivaiheille ja yhden sahan halkasijat kerrallaan menivät vääntämään ne sillan viereen kasaan. Kun tällaiset „junkkarit" tulivat sillalle, taukosi sahaus ja kaikki vetivät henkeään, lopettivat rästinsä, jos kellä sattui sellaista olemaan, pistettiin tupakaksi, ryypättiin kahvia j.n.e. Kun „junkkareille meno" oli vuorolla kahden sahan miehillä, niin syntyi eräänlaista kilpailua siitä, kummanko sahan miehet tohtivat kauemman aikaa pitää „junkkareita" sillalla, ja niin ne toisinaan saivat siinä odottaa jopa 10 minuuttia, jolloin sahuri rupesi ärhentelemään: „Me olemme tulleet tänne töitä tekemään, eikä kahvia juomaan ja tupakoimaan". Jos joskus sattui niin, ettei „junkkareita" tullut sillalle pitempiin aikoihin, niin silloin joku halkaisijoista juoksi jokirantaan niiden pikkupoikien luo, jotka ohjailivat puita sillan suulle, ja kehoitti poikia toimittamaan niitä kuormaajille, jos niitä vain jossain lähettyvillä oli saatavissa.

Joskus oli näiden rankojen joukossa joku niin paksu honka, ettei sitä voitu sellaisena sahata, vaan täytyi se ensin siinä sillalla halkaista kahdeksi. Sellaisenkin „junkkarin" tulo tuotti aina pienen pysähdyksen muuten kylläkin vilkkaaseen toimintaan. Myöskin silloin oli sahat seisautettava, kun pino tuli valmiiksi ja kaikki miehet, sahuritkin, lähtivät „alusille", s.o. nostelemaan valmistuneen pinon vierelle piiruja uuden pinon alusiksi. — Näitä pysähdyksiä lukuunottamatta oli „lupusahalla" työt aina reippaassa käynnissä. Hevosmiestenkin täytyi uutta kuormaa ottamaan mennessään juoksuttaa hevosiaan, ja kun tie oli kuopallista ja naisapulainen eli „latoni" istui kärryjen perällä jalat riipuksissa, niin sattui toisinaan, että hän viskautui kärryiltä alas kyyditsijänsä huomaamatta ja sai suorittaa loppumatkan juoksemalla.

Tämän sahan yhteydessä toimi myöskin pärehöylä, ja kun yhtiön oma päreiden kulutus oli verrattain suuri ja kun niitä myöskin myytiin suuret määrät niille työläisille y.m., jotka niihin aikoihin rakensivat ny-

kyistä Forssaa, ja kun pärehöylää vielä vuokrattiin ainakin Viksbergin kartanolle, niin oli tämäkin laitos käynnissä suurimman osan kesästä, liikettä lisäämässä. Sitten oli vielä konehuoneessa yksi sirkkeli, jossa koivulankuista sahattiin „pikkelstikkuja" y.m. kutomatehtaan tarpeiksi.

Jo viikkoja aikaisemmin puhuttiin lupusahan käyntiinpanosta; arvailtiin koska ensimmäinen rankolata saapuu joensuuhun, sillä tämän sahan toiminta tuotti huomattavaa vilkkautta Forssan silloisiin oloihin. Töihin pyrkijöitä, enimmäkseen nuoria miehiä, saapui silloin paikkakunnalle etäämmältäkin, ja sinä aamuna, jolloin työt aloitettiin, oli lupusahan pihalla ikäänkuin pienet markkinat. Siinä työhön hyväksytyt muodostelivat ryhmiä keskenään, esim. halkasijat koettivat katsoa, että samalle „ramstukille" tuli mukavia ja työhön kykeneviä kavereita. Myöskin naiset koettivat valvoa, etteivät olisi joutuneet „latoniksi" vanhalle tai muuten saamattomalle hevosmiehelle.

Muualta tulleet nuoret miehet toivat erityistä vilkkautta myöskin paikkakunnan nuorison elämään. Ruoka-aikoina pistäytyivät monet tehtaantytöt lupusahalle „katsomaan tämänkesäisiä poikia". Kun muutamat vieraspaikkakuntalaiset viettivät yönsäkin sahan konehuoneessa, niin vallitsi sahan ympäristöllä iltasilla vilkas liike; tyttöjä tuli kahvipullat kainalossa pojille vieraiksi ja viipyivät toiset heistä tällaisella vierailulla toisinaan jopa ihan pikkutunneille asti. Myöskin kutomatehtaan edustalla olevilla penkeillä istuskeli näitä lupusahan poikia ruokatunteina tehtaantyttöjen seurassa, ja ainakin muutamat avioliitot ovat juurtaneet alkunsa juuri tällaisista kohtauksista.

Kun kaikki puut tulivat sahatuiksi, jäi suurin osa miehistä vielä joksikin ajaksi paikkakunnalle haraamaan halkoja joesta, mitä sanottiin „joenpohjan tervaamiseksi.

Miesten palkat olivat tällä sahalla yleensä suuremmat kuin muissa ulkotöissä. Omituista oli kuitenkin se, että hevosen päivätyö silloin arvosteltiin perin alhaiseksi. Kun jalkamiehelle maksettiin esim. 2 mk. päivältä, sai hevosmies 2: 50, myöhemmin 3 mk. päivältä. Sitten myöhemmin, kun kaikki työläiset tällä sahalla siirrettiin urakkapalkalle, laskettiin hevoselle yhtä suuri palkka kuin miehellekin.

Monena vuosikymmenenä on uittamallakin kuljetetut puut tuotu tehtaalle jo valmiina halkoina ja tuon ennen niin tärkeän laitoksen rakennusta on käytetty toisiin tarkoituksiin, kunnes se nyt tänä kesänä on saanut perusteellisen muistutuksen kaiken katoavaisuudesta.

Forssan Lehdessä 22. 7. —29.

Hengellistä elämää vanhassa Perttulan kappelissa.

Uskonnollisten vakaumusten synnyttämä maailmankatsomus on ollut vanhassa Perttulan kappelissa kokoava voima. Se on ollut monille esivanhemmillemme olemassaolon taistelussa samalla elämää synnyttävä voima, tasa-arvoisuuden täydellisin, kaunein ja mahdollisin esiintymismuoto. Uskonnollisten vakaumusten synnyttämä maailmankatsanto on esiintynyt esivanhemmillamme onnellisen elämän perustana.

Todellisten uskovaisten joukko on ollut silloisen harvan asutuksen tähden pienilukuinen, mutta siitä huolimatta on ollut iäisyysasiain aatteellinen elinvoimaisuus siksi vankka, että se synnytti seuraelämän kaipuun samoin ajattelevien kesken. Seurustelut olivat monen hengelliselle elämälle elinehto ja siksi ei aristeltu lähteä pidemmällekin taipaleelle saamaan virkistystä, ja niin vuoroiteltiin vieraisille naapureihin aina toisiin pitäjiin ja kappeleihin.

Tämän aikuinen uskovaisten joukko on ollut vakaumuksellista ja varmaa. Umpimähkäisesti ei luotettu edes pappeihin, sillä näissäkin oli ja on nykypäivinäkin uskovaisia ja epäuskoisia, joten sana oli pidettävä korkeimpana ohjeena. Monella kyllä oli kovin heikko lukutaito, mutta siksipä juuri autuudesta huolehtiville tulivat tällaiset vierailut elinehdoksi.

Varhaisimpina aikoina on kansalla ollut arvoa antavampi suhde iäisyysasioihin. Sunnuntaipäivät omistettiin sanan lukemiseen ja virsien veisuun. Lapsia opetettiin kunnioittamaan vakavia asioita, ja niissä kodeissa, missä mies tai vaimo oli uskovainen, oli huolena iäisyysasiain tunnetuksi tekeminen lapsillekin. Monet lapset vakavina kuuntelivat isän tai äidin keskusteluja vieraspaikkalaisten kanssa. Varttuneemmalla iällä kehittyi täysi ymmärtämys näistä lapsina kuulluista vanhusten vakavista lausunnoista. Täten kulkivat monessa kodissa perintötietona arvostelutkin, mitä uskovainen isä tai äiti oli vieraan sedän tai tädin kanssa lausunut seurakunnan opettajista ja aikaisemmin elänneistä ympäristön uskovaisista. Lapsena

käsiteltiin varmuus näistä kuulluista lausunnoista vain sillä, että ne olivat oman isän tai äidin sanelemia, mutta varttuneempana omakohtainen käsitys ja kokemus todistivat isän ja äidin olleen oikeassa. Henkilötuntemusta seuraten voimme saada varmuuden näistä muistotiedoista, että samainen evankeelis-luterilainen opinsuunta on täällä säilynyt jo runsaan vuosisadan samanhenkisenä.

Kappeliseurakunnassamme ei ollut vakinaista pappia, vaan oli seurakunnan uskonnollisen tarpeen tyydytys emäpitäjän esipapin virkavelvoitus. Henkilötuntemuksen yhteydessä johtavat aikamäärät Tammelan rovastin N. M. Tolpon toiminta-aikaan. Tolpon tiedettiin uskonnollisilla vakaumuksillaan huolehtineen evankeelisen opin tunnetuksi tekemisestä seurakunnalleen. Tämä vakaumus yhdistettynä hänen lempeään hyväsydämisyyteensä teki hänet erittäin suosituksi uskovaisten keskuudessa. Lapsena usein kuulin tällaisia vanhusten vakavia kertomuksia. Monen keskustelun yksityiskohta on muistissa hämärtynyt, vaan joku henkilönimi on säilynyt, joiden tiedetään olleen uskonnollisen liikkeen elinvoimaisia jäseniä jo 1840-luvun keskivaiheelta.

Jo 24. 11. 1776 päätettiin Perttulan kirkonkokouksessa, että jokaisen 14:sta aina yli 20 vuotiaan tulisi osata Svebeliuksen katekismuksen selityksineen vähintäin neljä lehteä katekismuskuulusteluissa. [1]) Kirkon hyväksymänä oppikirjana Svebeliuksen katekismus imeytyi kansaan, syvennytti ja selvensi iäisyyskäsitteitä kansan keskuudessa. Heikon lukutaidon omaajille tulikin tämä oppikirja hengellisen elämän todelliseksi virvoituslähteeksi. Ne, joille hengellinen elämän arvot olivat kirkastuneet, vetosivat usein „oppikirjaan" yhteisissä keskinäisissä keskusteluissa.

Seurakuntien sielunhoitoon yhdistyi kansanopetus ja kansanopetukseen kuului oppikirjan ulkolukutaito, jota ei kylläkään aiemmin ole täydellisenä vaadittu. Monen edesmenneen vanhuksen kertomuksista ilmeni, ettei varhemmin vaadittu Svebeliuksen ulkolukua enempää kuin alkuosaltaan ja tämäkin osa vaihtui eri yksilöille lukutaidon ja edistyksen johdosta. Vähitellen vaatimukset lisääntyivät, mutta vielä 1860-luvun alkupuolella oli rippikoululaisia, jotka eivät ulkoa osanneet Svebeliuksen katekismuksessa olevia raamatunlauseita, vaikkakin kaikki kysymykset ja vastaukset osattiin ulkomuistista lukea.

Rovasti N. M. Tolpon virkamatkoista olen kuullut kerrottavan erään sattumuksen, joka ehkä on vain yksi sen ajan tapauksista, mutta kuvaava Tolpon hyväsydämisestä lempeydestä ja samalla hänen iäisyysvakaumuksestaan. Lukukinkeritilaisuudessa Vaulammin Unkalla rovasti Tolpon kysymyk-

---

[1]) Opett. T. Hirsjärven Tammelan kansanopetuksen vaiheet. I kirkon kan-

seen: Mikä on uskonoppi?, oli muuan Matti-niminen suutari juopuneena ollen sängystä vastannut: Rangelius on pisin pappi!

— Ui, ui! Kuka hän on? Tuokaat hänet tänne!, kehoitti Tolpo.

— Kuinka sinä sillä tavalla vastaat?

— Minussa on tällainen vika!

— Niin! Vika meissä on kaikissa ja ellei Jumala olisi rakkaudessaan meitä armahtanut lähettämällä ainokaisen poikansa meidän vikojemme sovintouhriksi, niin olisimme kaikki kadotuksen omia, heltyi Tolpo vastaamaan ja sai aiheen neuvovasti puhua pidemmältä. Tolpo ei kaiuttanut tuomiojulistusta pyhyyden loukkauksesta, ei virkatoimen häiritsemisestä paremmin kuin juomarin pahentavasta elämästäkään. Tunnusti vain avoimesti samanarvoisuutensa tämän juopuneen miehen rinnalla vianalaiseksi, mutta samalla johdatti kuulijakuntansa ajatukset toiseenkin samanarvoisuuteen, nim. sovintouhriin, välimieheen Kristukseen ja Hänen kauttansa tulleeseen vikojemme anteeksisaantiin. — Tämän kertomuksen olen aiemmin kuullut useamman kerran, mutta kuulin sen vielä keväällä 1928 eräältä vanhukselta Jokioisten puolella, kysyttyäni, onko hänellä mitään muistitietoja rovasti Tolposta. Rovasti Tolpon lempeydestä lapsia kohtaan lukukinkeritilaisuuksissa on useampi vanhus samansisältöisinä kertonut.

Kuten jo olen maininnut, voidaan henkilötuntemuksen yhteydessä saada varmoja muistitietoja 1840-luvun keskivaiheilta alkaen. Tästä ajasta aina 1880-luvulle ei hengellinen liike seurakunnassamme synnyttänyt erikoisempaa huomattavaa joukkoliikettä, vaan ne, joille oli taivaiset aatteet selvinneet, olivat vakaumuksissaan elinvoimaisia ja toivoivat, että kaikki ihmislapset oivaltaisivat oman onnensa ja autuutensa, lunastuksen kuolemasta elämään ja synnistä vanhurskauteen. Kun tämä aate voimakkaana elävöitti kaikkia sen ajan uskovaisia, niin rukouselämä esiintyi hyvin yleisenä ja hartaana. Keskinäinen aatteellinen seuraelämäkin muodostui pääasiallisimmin rukoustilaisuuksiksi, joskin niissä samalla oli keskinäistä ajatustenvaihtoa ja virtten veisuuta. Rukoukset esivallan, opettajain, ristiveljien ja -sisarien ja vieläpä suruttomuuden tilassakin olevien edestä olivat yleisiä. Erityisempään rukoushartauteen sulautuivat mielet silloin, kun oli valittava seurakunnalle opettajia. Rovasti Tolpon kuoleman jälkeen kohosivat hartaat anomukset, että rakkauden Jumala edelleen armahtaisi seurakuntaansa ja lähettäisi evankeliumin saarnaajan uskovaisiaan virvoittamaan.

Tolpon jälkeen Tammelassa tapahtunut esipapin muutos ei tuonut mitään huomattavampaa muutosta kappelimme hengelliselle herännäisyydelle. Kirkkoherra Granfelt osasi alunperin olla opin puolesta tasapuolinen ja Granfeltin uudistukset seurakunnassa, nim. lukutaidon yleistäminen, käsitettiin us-

kovaisten taholla kansan johdattamiseksi sanan luo.

Rovasti N. M. Tolpon toimiajan viimeisinä vuosina kävi kappelimme uskovaisten keskuudesta torpparin vaimo Maria Matintytär, „Kouluäiti", Pöytyällä ja Kaarinassa F. G. Hedberg'iä oppimassa. Täten tuli Hedberg'in esittämät käsitteet lunastusopista tunnetuiksi kappelimme uskovaisten keskuudessa. Tämä n.s. „hedbergiläisyys" ei kylläkään tuonut mitään uutta suuntaa antavaa oppia kappelissamme, eikä ole kerrottu sen olleen uutuutta koko Tammelan pitäjällä. Kaikissa se käsitettiin sulavan yhteen „oppikirjan" ja Tolpon esittämiin opetuksiin.

Raamattu ja Lutheruksen kirjallisuus olivat „Kouluäidin" aarreaittoja jo ennen kuin hän kävi Hedberg'iä oppimassa. Hedbergiläisyys ei tuonut kappeliimme muuta uutuutta kuin elinvoimaisuutta. Herännäisyysliike käännytti julkisyntisistä moniaita, mutta eivät aina silti saaneet tunnolleen tyydyttävää rauhaa, joten käytiin pidempiäkin matkoja näistä asioista keskustelemaan samoissa kokemuksissa koulutettujen uskovaisten luo. „Kouluäiti" tuli täten neuvoineen monelle raskautetulle lohduttavaksi ystäväksi. Niinpä kulkivat usein naapuriseurakunnista kotoisin olevat Palomäen Tuomo Humppilan Huhtailta ja Järven Juha Jokioisten Kiipulta tervehtimässä „Kouluäitiä".

Uskonnolliset vakaumukset ovat kaikkina aikoina synnyttäneet toisin ajattelevissa ivaa sentähden, etteivät he itse tunne iäisyyskaipuuta, eivätkä sen tyydytyksen tuottamaa tunnon rauhaa. Niin on nyt meidän päivinämme ja niin on ollut silloin, kun nuoret voimakkaat miehet kävivät vanhalta naiselta neuvoja etsimässä vakavista iäisyysasioista, niin koko liike leimattiin „ämmäin" jumalisuudeksi. Pieni oli silloisten uskovaisten joukko, joka keräytyi „Kouluäidin" ympärille, mutta iäisyysasioissa heillä oli yksi usko, yksi toivo ja yksi tunnustus.

*

Vakinaista pappia hankittaessa seurakuntaamme 1870-luvun alussa oli kappelimme uskovaisten hartain toivo saada kappalaiseksi armonomistuksessa oleva uskovainen pappi. Tämä toivo synnytti rukousmielen esittämään seurakunnan tarpeet taivaalliselle Isälle. „Kouluäidin" neuvottelut kirkkoherra Granfeltin kanssa ja innokas toiminta asiain järjestelyissä johti siihen, että seurakunta sai pyynnöstään ensimäiseksi vakinaiseksi kappalaisekseen vaalia toimittavan papin, Humppilan silloisen kappalaisen Arvid Lunden'in. Samalla toteutui uskovaisten hartain toivo uskovaisen papin saamisesta. Arvid Lunden'in opetus oli täysin yhtäpitävä vanhan „oppikirjan" ja sen raamatunkäsityksen kanssa, mikä oli uskovaisia tähän asti elävöittänyt ja hengellisesti ravinnut. Lunden'in viisivuotisena toimiaikana, 1875—1880, kasvoi uskovaisten joukko uusien yksilöiden kääntyessä ristin evankeliumin lahjoja vastaanottamaan.

Lunden'in leikkisä, mutta vakaa luonne oli osaltaan puoleensa vetä-

vänä voimana. Nuoremmassakin sukupolvissa alkoi hengellinen liike saada yleisemmin tilaa. Perttula alkoi vähitellen voimistua hengellisen elämän keskukseksi Lounais-Hämeessä. Naapuriseurakuntalaisten kirkkovierailulla käynnit vilkastuivat; varsinkin Forssasta käsin oli tämä ilmiö huomattavin. Näihin aikoihin aloitti Forssan seudun evankeelisen liikkeen monivuotinen johtaja F. Churman yleiseksi tulleen vierailukäyntinsä seurakuntaamme. Nämä vierailukäynnit olivat tavallaan jatkoa niille käynneille, joita naapuriseurakunnista tehtiin jo „Kouluäiti"-vainajan aikoina. — Pappismiehen ympärillä olivat aremmat luonteet paremmin turvattuja toisin ajattelevien ivalta. Pappi oli laillistettu sananjulistaja ja se oli jonkinmoinen tunnon soima ivanhaluisille. Ivat eivät yleisemmin esiintyneet rajussa hyökkäävässä muodossa, joskin ne muutamissa kodeissa toivat perheriitaa.

*

Lundenin tultua valituksi Kiikalan kirkkoherraksi joutui seurakuntamme jälleen papinvaaliin. Taas oli uskovaisten sydämellä toivoa ja epätoivoa. Vaalista puhuttaessa päätyttiin huokauksin anomaan taivaalliselta Isältä oikeata opettajaa.

Seurakuntamme silloisten uskovaisten keskusteluja on minulla vielä melko tuoreessa muistossa. Isäni kanssa kirkkomatkoilla sain niitä kuulla, mutta erikoisemmin ne syöpyivät mieleeni jälkeenpäin, kun tapauksia kerrottiin jälkimuistoina pidemmän ajan, usein isäni

Pastori A. Lunden.

työpajassa. Papinvaali oli silloin monelle uskovaiselle vakava omantunnon asia. Kirkosta kotimatkalla, vaalipappia kuulemasta, oltiin pettyneitä ja apemielisiä. Vaalipappien saarnat eivät antaneet syntisairautensa tunteville ja hengelliseen konkurssitilaan joutuneille mitään lohdutusta ja toivoa. Moni tekikin vakaan päätöksen, ettei ota omalletunnolleen niin raskasta vastuuta, että äänestäisi epäuskoista pappia. Tällaisten kielteisten päätösten johdosta muistan isäni huomauttaneen: — Kyllä Perttulan seurakuntakin papin ottais, mutta ei viitsis pappia kasvattaa!

Keväällä 1880 tuli G. O. Holmberg virkaansa kappelimme kappalaiseksi, seurakunnan valitsemana. Seurakuntalaisten kirkossa käynnit olivat yleistä, varsinkin uskovaisten. Holmbergin saarnat eivät kyl-

Pastori G. O. Holmberg.

läkään antaneet sitä tyydytystä, jota uskovaisten hengenelämä janosi. Tämän johdosta sain usein kotiin palatessa kuulla: — Ymmärsitkö sinä sen papin saarnaa? Kielteiselle vastaukselle sanoi kysyjä: — Ei semmoista kukaan ymmärrä! Tämänkaltaisia keskusteluja sai G. O. Holmbergin ensimäisenä toimivuotena usein kuulla. Monelle uskovaiselle tuntui kovin ikävältä seurakunnan sielunpaimenen uskonnolliset käsitteet, mutta oli toisia, jotka olivat tietoisia siitä, etteivät seurakunnan uskovaiset jätä sielunpaimentaan oman onnensa valtoihin, vaan ahkerilla esirukouksillaan muistavat pyytää Jumalalta hengen valaistusta opettajalleen. Monet tunsivat velvoittavan voiman käydä arkipäivisinkin henkilökohtaisiin keskusteluihin pappilaan pastorinsa luokse puhumassa ja neuvomassa iäisyysasioista, mutta surukseen saivat huomata, ettei pieninkään toive kehoittanut ahkerampiin kanssapuheisiin. Näistä tällaisista käynneistä sai seurakunta kuulla ihmettelyjä: — Miten yksinkertaiset kansanlapset voivat pystyä opastamaan pappia, joka on konsistoriumin edessä julkisen tutkinnon suorittanut? Näin tulivat nekin vaimot, joille pastorin virkakammarin ovi avattiin komennuksella: — Astukaat ulos!, vakuutetuksi siitä, että pastorin käännyttäminen on kokonaan jätettävä Jumalalle. Rukoukset tulivat uskovaisten keskuudessa hartaammiksi, ja jokunen uskoi pastorin kääntymisen niin varmaksi, että saarna-arvosteluista uskalsi sanoa: — Saarnatkoon mitä saarnaakin, se ei täällä vetele. Täällä ymmärretään Jumalan sana, mutta kyllä hän vielä kerran Herran laumaa armon evankeliumillakin ruokkii!

Edellä kuvatun tapainen seurakunnan papin kasvatus kypsytti tämän verrattain lyhyellä ajalla. Jouluna 1881 sai seurakunta kuulla pastorin tunnustavan: — Tänä jouluna on Jeesus minulle uudestaan syntynyt! Mielenliikutukset puristivat kyyneleet saarnaajalta ja sanankuulijoilta. Sydämellinen kiitollisuus purkautui pastorilta Jumalalle ja seurakunnalle siitä, että hänkin oli päässyt sen onnen omistukseen, mitä usko myötänään tuo. Samalla harras anteeksipyyntö seurakuntalaisiltaan, että oli epäuskon tilassa tahtonut Herran opetuslasten kaulaan panna ikeen ja kuormaa, jota ei itsekään voinut kantaa.

Onnen tunne ja kiitollisuus Jumalalle oli uskovaisten ilonaihe sinä päivänä kirkosta kotiuduttaessa. Suruttomuuden tilassakin olevat huomasivat, että jotakin suurta oli tapahtunut. Seurakunnan jumalanpalveluksissa alkoi kirkkoon tulla ahdinkoon asti kansaa. Pastorin sanansaarnat tuntuivat ihmeellisiltä, eikä kauankaan kun Perttulan seurakunnassa saatiin havaita joukkoherätyksiä ja -kääntymyksiä. Väkivähin tämä liike levisi naapuriseurakuntiinkin.

Usein myöhemmin pastori Holmberg kiitollisin mielin muisteli juuri niitä uskovaisia, joille hän oli virkahuoneensa oven avannut ulos häätäen, siitä että he olivat rakkaudesta esirukouksissaan häntäkin kantaneet epäuskon syntisairasvuoteessaan Jeesuksen parannettavaksi. Esim. Manniston Sofian hautauspäivänä lausui Holmberg m.m. seuraavaa: — Ennenkuin eroamme, niin muutama sana äsken pois muuttaneelle vainajalle, Manniston Sofialle. Hän ei enää ole tuossa saarnastuolini juurella jokapyhäinen sanankuulija. — Anna Sofia oli huonokuuloinen ja siksi hän aina istui saarnastuolin juurella paremmin kuullakseen. — Nyt on Mannisten Sofia päässyt ylkänsä luo iäisyysasunnoille. Tästä Mannisten Sofiasta voin seurakunnalleni antaa sen tiedon, mikä minulle on varmaa, nim. että niinkauan kuin Manniston Sofia eli, oli minulla varmasti yksi esirukoilija omassa seurakunnassani.

Seuraavalla eli 1890-luvulla alkoi häiriintyä uskovaisten yksimielisyys yhteisestä toivosta ja tunnustuksesta. Tämän kymmenluvun keskivaiheilla alkoi ilmetä käsitteitä, jotka olivat vieraita vanhempien ja isovanhempien ajoilla uskovaisten keskuudessa. Yksinpä evankeliumin sanan julistaminen olisi tahdottu vain pappien yksinomaiseksi oikeudeksi. Hengellisiä juhlia ivattiin milloin vain oli maallikoita puhujina. Tämä havainto ei ollut yksinomaan vain Perttulan seurakunnassa huomattavissa, vaan paljoa leveämmällä alueella. Yhdeltä puolen tuntui niinkuin tätä uudempaa näkökantaa olisi tahdottu joidenkin pappien taholla kannattaa. Perttulan seurakuntalaisille tuli yllättävänä sellaisetkin syytökset, että meidän pastorimme olisi väärän opin saarnaaja ja että hänen esiintymistään koetettiin tällä perusteella estää ulkopuolella oman seurakunnan. Käsittämättömäksi jäi seurakuntalaisiltamme sekin ajojahti, mitä kirkon esimiesten taholta harjoitettiin pastoriamme kohtaan hänen toimittamainsa Kristillisten Sanomien kirjoitusten johdosta. Esimerkiksi vuonna 1896 Kristillisissä Sanomissa ollut kirjoitus: „Mitä tosi-evankeliset ajattelevat meidän vanhurskaudestamme?" Syyttäjät näkivät siinä räikeän erheellisyyden luterilaista oppia kohtaan. Asia oli kuitenkin kaikessa alastomuudessaan siten, että sanottu kirjoitus oli lainattu tohtori Martti Lutheruksen kirjasta „Kolme kehoittavaa kirjasta" (toinen painos Lutherilaisen Evankeliumi-Yhtiön kustantama 1886. Sivulta 150, kappale 4. „Kristus meidän vanhurskautemme.") Tämmöiset tosiseikat osoittivat, miten typerän

tiedottomia pappeja Suomen evankeelis-luterilaisen kirkon palveluksessa oli, kun itse Lutheruksen julkaisema oppi uskottiin olevan epäluterilaista. Monille seurakuntalaisillemme tulikin sellainen otaksuma, että kantelut ja syytökset saattoivat olla kademieltä vain sentähden, että pastorimme G. O. Holmbergin saarnat olivat uskovaisten keskuudessa suosituita, puoleensa vetäviä ja elämää antavia.

Lounais-Hämeessä ja koko Suomenmaan evankeelis-luterilaisissa seurakunnissa 1890-luvulla tuli toisessakin muodossa vanha esi-isien aikuinen uskonnollinen vakaumus järkytetyksi. Itse kansa, seurakuntalaiset, pitivät kalliina esiltä perittyä evankeelista oppia. Tämä seikka tuli vastaansanomattomasti ilmi niissä seurakuntien kirkonkokouksissa, joissa seurakuntien vanha „oppikirja", Svebeliuksen katekismus, tahdottiin epäkäytännöllisenä romujen joukkoon siirtää. Toisissa seurakunnissa uudemman suunnan papisto, se jota „kirkolliseksi" alettiin nimittämään, toteutti oppikirjauudistuksen seurakunnan uutta oppikirjaa vastustavasta kirkonkokouksen päätöksestä huolimatta. Monissa seurakunnissa oli opettajisto oppikirjan uudistusta toteuttamassa. Paljon voisi arkistotutkimuksillakin saada tietoja tällaisista tapauksista Lounais-Hämeessä. Kyseenalaista on kylläkin, onko tämänlainen oppikirjan käytäntöön ottaminen merkattu vuosimuistojen lomakkeisiin. Nykyään elävät vanhukset muistavat vielä täydellisesti oppikirjauudistuksen ja miten se kussakin seurakunnassa toteutettiin.

Kuten jo olen maininnut, osasi kirkkoherra Granfelt suhtautua uskonnollisiin vakaumuksiin hillitysti. Ei hän tahtonut oppineisuuttaan esittää muita käsittävämmäksi. 1880-luvun joukkokääntymyksiin hän suhtautui tyyneesti. Myönsipä muutamille luvan hengellisten puheiden pitoon. Granfeltin aina uteleva luonne kappelilaisten harrastuksista sai joskus epävarman uutisen ja niin sai kantelunalainen kutsun saapua Granfeltin luo. Esim. Hemmi Fabritius, kappelimme Levänkylästä, sai kutsun sen johdosta, että lauleli hengellisiä lauluja. Hemmin mahtava ääni oli kait jotakuta loukannut, kun Hemmi äänivarojensa täydellä voimalla lauleli Porilaisten marssin säveleellä: „Rakkaat veljet sisaremme, vielä virsi veisatkaamme, kehoitukseks' matkallamme . . ." Granfeltilla ei ollut mitään muistuttamista Hemmin laulujen johdosta. Sananjulistamisesta antoi Granfelt maallikoillekin tunnustuksen, että niillä on suurempiakin lahjoja puhua armon evankeliumista kuin hänellä. Myöhemmällä ei Granfelt enää ollut yhtä vapaamielinen evankeeliselle opinsuunnalle.

1800-luvun keskivaiheilla tunsivat kappelimme uskovaiset sisäisen kutsumuksen armon evankeliumin tunnetuksi tekemiseen. Apostolimieli oli monella uskovaisella niin voimakas, että se synnytti palavan halun puhua epäuskoisillekin Kristuksen sovintotyön arvosta ja sen tuottamasta hyödystä. Tämän ajan apostolimieli tyytyi sanan ju-

listamiseen perheissä, ja jos naapurissakin oli uskovaisia seurakunnan jäseniä, niin seura saattoi saada noin kolme tai useampiakin osanottajia. Ajatusten vaihto oli pääasiallisin ohjelman osa ja kun siinä keskustelussa mielet lämpenivät ja virkistyivät, niin mielen iloisuus purkautui rukoukseen, kiittäen ja anoen, että pelastuksen sana johtaisi yhä enemmän sieluja elämänveden lähteelle, syntien anteeksi antamuksen armovirroille. Tällaisia taivaallisille aatteille valveutuneita persoonallisuuksia on seurakunnassamme olleet m. m. talollisen veli Samueli Simonpoika — Köllin Samuli — Levänkylästä, synt. 12. 8. 1785, kuoli 29. 6. 1860. Samulin persoonallisuudesta on kerrottu, että hän kaikessa hillitsi luonteensa huonoja taipumuksia, kuten kiivautta, pikaista suuttumista ja kaikkea mielenapeutta. — Sielunvihollinen kokee saada suuttumaan näinkin pienestä asiasta saadakseen itselleen pienemmänkin kunnioituksen ja palveluksen. Samuli esiintyi kotoisissa oloissa hartausrukousten johtajana. Rukoukset venyivät joskus pitkiksi, ja eräästä rukoustilaisuudesta on kertomus, että Samulin noin 20 v. nuorempi veli oli kerran rukouksen aikana siihen määrään väsynyt ja nälkäinen, että hän näiden tunteitten voittamana oli kesken Samulin rukoushartautta lausunut:

— Voih, kun se puuro jäähtyy!

Samulin johtamissa rukoustilaisuuksissa polvistuttiin. Tämä ei silti ollut merkkinä erikoisesta opinsuunnasta, vaan yleinen käsitys oli, että polvistuminen tekisi rukouksen hartaammaksi. Suomen evankeelisluterilaisen kirkon evankeliumi- ja rukouskirjassa oli rukoustilaisuuksista neuvoja: „Sitte panen polvilles, taikka lue seisoalta:" Seurakunnan kirkollisissakin toimituksissa polvistuttiin rukoukseen, kuten esim. lukukinkerien alkurukouksissa. Varhaisemmalta ajalta ei muisteta eri nimellisiä lahkolaisia ja n.s. pietistejä, körttipukua kantavia, ei aikuisemmatkaan vanhukset ole muistaneet seurakuntamme nykyisellä alueella, mutta aiemmin Perttulan seurakunnan yhteydestä eronneessa Kauhanojan kylässä, nyk. Loimaan pitäjää, on mainittu sellaisiakin olleen.

Toinen uuttera työntekijä hengellisen elämän työsaralla 1840-luvulta kuolemaansa asti oli Perttulan kylästä torpparin vaimo Maria Matintytär, „Kouluäiti", synt. 1. 8. 1802, kuoli 26. 3. 1875. Tämä vaimo suoritti aikanaan ehkä siunausrikkaimman työn kuin yksikään toinen maallikko. „Kouluäidin" olen tässä lehdessä jo aiemmin esittänyt.

Edelläolevien varhaisempana työtoverina mainittakoon vielä vaimo Anna Sofia Erikintytär — Mannisten Sofia — Mannisten kylästä, synt. 19. 5. 1815, kuoli 3. 12. 1888. Tämä vaimo oli taivaisten aarteitten omistusoikeudestaan siihen määrään onnen ja riemuntäyteinen, ettei hän voinut olla loistavilla puhujalahjoillaan johdattamatta epätoivoisia ja epäuskoisia samoille virvoituslähteille saamaan taivaista rauhaa tunnolleen. Rovasti Holmbergin käännyttämisessä oli Mannisten Sofia voimakkaana aseena

Jumalan kädessä. Työtovereina tässä kohdin olivat kaikki sen ajan vanhemmat uskovaiset.

Edellisten uskovaisten lisäksi on mainittu 1850- ja 60-luvuilla olleen erikoisemman palavahenkisenä taivaisten aatteitten tunnetuksi tekemisessä vaimo Johanna Matintytär — Mantulan emäntä — Perttulan kylästä, synt. 23. 8. 1833, kuoli 8. 8. 1866, ja Jaakko Lindfors — Suutarin Jaakko — Levän kylästä, synt. 22. 7. 1831, kuoli 17. 11. 1880. Suutarin Jaakosta on kerrottu, että hän aina vaati polvistumaan rukoustilaisuuksissa.

Suuret nälkä- ja kuolevaisuusajat 1860-luvulla lienevät olleet samalla hengellisiä herätysaikoja. Uskovaisten joukko lisääntyi huomattavasti 1860-luvun lopulla ja siinä 1860- ja 70-lukujen vaihteessa. Uskovaisten seuraelämä vilkastui ja ohjelmiin tuli enempi laulua ja virtten veisuuta, „Matkalaulut" ja „Rätyn" virren laulukirjoina. Tämän ajan uskovaiset olivat taivaisen aatteen elävöittämänä hyvin voimakashenkisiä ja heistä sittemmin kypsyi puhujia 1880-luvun joukkokääntymyksien ajan hartausseuroihin. Seurat eivät vielä olleet muodostuneet erikoisemmiksi yksityisten suorittamiksi puhetilaisuuksiksi, vaan vanhempi muoto, ajatusten vaihto, salli vapauden jokaiselle esiintyä puhujana. Pidempi puheenvuoro saattoi tuntua lyhyeltä puheelta, mutta siinä määrässä ne olivat vapaampia, että useat naisetkin esittelivät ajatusrikkauksiaan usein hyvinkin syväsisältöisinä lausuntoina. Tällaisia kokemusrikkaita esitystaitoisia naisia olivat, paitsi jo mainitut „Kouluäiti", Mannisten Sofia ja Mantulan emäntä, myöskin vaimot Maria Kristiina Helander — Sepän Maija-Stiina — Perttulan kylästä, synt. 12. 9. 1830, kuoli 13. 11. 1901, Miina Joosentytär — Raatalin Miina — Ypäjän kylästä, synt. 18. 8. 1839, kuoli 19. 10. 1919 ja Maria Kristiina Topiaantytär — Lassilan Maija-Stiina — Mannisten kylästä, synt. 6. 1. 1837, kuoli 26. 8. 1918.

1860- ja 70-lukujen vaihteissa kääntyneistä miehistä on seurakuntamme hengellisen elämän työalalla olleet huomattavimpia m.m.: Wilhelm Fabritius — Säterin Hemmi — Levän kylästä, synt. 10. 5. 1829, kuoli 8. 8. 1892, Heikki Huhtalava Palikkalan kylästä, synt. 20. 10. 1836, kuoli 5. 4. 1909, Aleksander Kedonperä Perttulan kylästä, synt. 3. 10. 1845, kuoli 1. 2. 1924 ja Matti Seppälä Perttulan kylästä, synt. 14. 2. 1850, kuoli 1. 10. 1926. Kaksi viimeksi mainittua esiintyi puhujina aivan viimeisiin ikävuosiinsa asti, varsinkin Kedonperä oli erikoisemman puhujainnon omaama persoonallisuus.

*

Monien vanhusten kertomuksista on ilmennyt, että hartausseurat 1800-luvun alkupuolella ovat olleet kotihartautta, tavallisemmin iltarukoushetkiä. Jos kodeissa oli isäntä tai emäntä heränneellä tunnolla, niin se katsoi velvollisuudekseen pitää perhettä koolla hartausajan. Ulkonaisen esiintymisen tuli olla vakavaa. Autuusonnestaan sai olla iloinen, mutta muu persoonallinen

rattoisuus oli monen käsitteissä maailmallista iloa. Virtten veisuukin esiintyi monella tunteellisin sävelin. Ken muistaa noin kolmetai neljäkymmentä vuotta taaksepäin silloisten vanhusten veisuuta, niin ne usein muistuttivat unettavaa kehtolaulua. 1860-luvun lopulla „Rätyn" virsiä ja „Matkalauluja" laulettiin osaksi silloin tunnettujen kansanlaulujen sävelmillä. Tältä ajalta alkoi moni käsite muuttua alkuperäisestä ymmärteestään. Aiempia uskomuksia taikuuteen ja niiden tehoon alettiin pitää suoranaisena pahan palvomisena. Rukousasennosta esittivät vapaampaa käsitystä ensimäisinä Hemmi Fabritius ja Heikki Huhtalava 1870-luvun alkupuolella sanoen: Ei Jumala vaadi polvistumista rukoustilaisuuksissa, vaan sydämen nöyryyttä, joka on verrattavissa alamaisen polvistumiseen. Suuren herätys- ja kääntymysajan hartausseuroissa 1880-luvulla oli pääasiallisemmin vanhemman ajan hartausseurojen ohjelma, keskinäistä ajatusten vaihtoa ja laulua. Laulukirjana tämän ajan hartausseuroissa oli J. W. Hirvosen toimittama „Halleluja laulukirja". Tässä laulukirjassa oli aina laulujen alussa osoitus, millä kansanlaulun sävelmällä kutakin laulua tulisi laulaa. Näistä sävelistä saattoi silloin vielä joku vakaa uskovainen loukkaantua. Joskus sai kuulla: — Sanat olisi hyvät, mutta nuotti on liiaksi maailmallista rallitusta. Pastori Holmberg'ille oli tällaiset huomautukset painavia. Seurakunnan opettajana olisi ollut otettava huomioon vanhojen vakavien uskovaisten huomautukset ja vastapuolella painoi Luojan järjestämä nuoruus luomakunnassa. Pastori Holmberg oli itse kokenut nuorisossa piilevää vakaumusta: — Vanhana vasta sopii ruveta uskovaiseksi. Ollen vielä itsekin nuori asettui Holmberg vapaamman suunnan kannattajaksi.

Holmberg'in vilkas luonteenominaisuus esiintyi aina vakavan leikkisänä. Tämä nuoruuden rattoisuuden säilyttäminen saattoikin olla hyvin tehokas ase Jumalan kädessä, koskapa Perttulan seurakunnan silloinen nuoriso oli miltei kaikki kosketuksessa 1880-luvun joukkokääntymyksien ajan hengelliseen liikkeeseen. Mainitsen tässä erään tapauksen niiltä vuosilta todistukseksi, miten tarkoin tämä liike valtasi silloisen nuorison. Kaksi noin kymmenen vuoden ikäistä tyttöä kävi erään talvi-illan hämärässä pappilaan ja pyysi päästä pastorin puheille. Naisväki pappilan keittiössä kyseli tyttösten asiaa ja saivat kuulla, että tytöt olisivat tahtoneet pastorin kanssa keskustella ja kysellä, ovatko seurakunnan uskovaiset todella oikeita uskovaisia, kun kaikki järjestään alkavat uskoa syntein anteeksiantamukseen ja kerskaavat olevansa armosta autuaita. Naisväki piti tällaista asiaa lapsille vähemmän sopivana ja palauttivat tytöt takaisin.

Tämä aikakausi olikin hengellisen liikkeen elinvoimaisin aika Perttulan seurakunnassa. Jo pastori Lunden'in toimiajalla vilkastunut liike Perttulan seurakunnassa oli puoleensa vetävänä, mutta pastori Holmberg'in toiminta-ajan ensi-

mäisinä vuosikymmeninä omaksui lähemmän ympäristön evankeelinen kansa Perttulan todelliseksi yhteiseksi keskustakseen. Tämä oli erikoisemmin havaittavina niinä kirkollisina juhlina, jolloin oli kaksi kirkkopyhää peräisin. Etäämmistä seurakunnista oli vieraspitäjäläisten paljous silloin aina huomattavan suuri Perttulan kirkossa. Kirkon lähistöllä olevat asunnot, varsinkin Perttulan Laurila ja Matti Seppälän koti, olivat näiden kirkkovieraiden majataloja. Forssasta saapui suuret joukot varsinaisina sunnuntaipäivinäkin ja erikoisemmin silloin, kun oli itäpäässä seurakuntaa raamatunselitys sunnuntain iltapuolella. Cavén'in vanhuksien koti Palikkalan kylässä sai näinä sunnuntaipäivinä iloista seuraa kattonsa alle.

*

Viime vuosisadan viimeisellä kymmenellä alkoivat maallikkopuhujain käynnit tulla yleiseksi koko Länsi-Suomessa ja niin Perttulan seurakunnassakin. Näistä maallikkopuhujista tahtoisin erikoisemmin mainita postiljooni Johan Westerback'an, koska hän oli ahkera puhuja hartausseuroissa ja innosti vasta-alkaviakin esiintymään puhujina. Tämän jälestä alkoikin moni seurakuntamme jäsen esiintyä puhujana. Westerback oli miellyttävä persoonallisuus kristillismielisten keskuudessa ja tämän ominaisuutensa hän osasi säilyttääkin. Hänen yleinen pelkonsa hartausseuroissa oli, ettei hän vain ketään väsyttäisi puheittensa pituudella. Tämä puoli Westerback'an neuvoista on alkanut vähävähin unohtua. Matkakertomuksissaan seurakunnastamme mainitsi Westerback usein, että käynnit Perttulan pappilassa olivat lepohetkiä Betaniassa.

Aivan samanaikaisesti kuin maallikkopuhujain esiintyminen yleistyi, suhtauduttiin näihin puhujiin kieltämällä esiintymästä seurakunnissa. Tämäntapaisen kysymyksen vuoksi neuvotteli Perttulan seurakunnan kirkkoneuvostokin 17. 3. 1896. Kirkkoneuvosto lausuu m.m.: „Mitä erikoisesti koskee maallikkopuhujia Lohikoskea, Liljeroos'ia ja Westerback'aa, jotka ovat kielletyt emäseurakunnassa, niin päätettiin heidän täällä antaa vapaasti esiintyä, koska ei kenelläkään ollut mitään syytöstä heitä vastaan, vaikka kirkkoraadin jäsenet heidät hyvin tunsivat ja olivat usein kuulleet heidän puhuvan". Ylläolevan päätöksen on allekirjoittanut G. O. Holmberg'in apulainen F. O. Lampola silloisten kirkkovaltuuston jäsenten kanssa.

*

Vuosisataluvun vaihteessa tuli kappelistamme p i t ä j ä. Ensimäiseksi kirkkoherraksemme saimme monivuotisen opettajamme, kappelimme kappalaisen G. O. Holmberg'in. Tästä johtuu, ettei vaihto tuonut mitään opillisia uusia suuntia. Vanha armoon turvaava evankeelinen suunta jatkui edelleen, joskin muiden aatteellisten harrastusten kotiutuminen pitäjäämme sai osaksi herpaannutetuksi hengellistä elinvoimaisuutta. Ajan aineellisuuteen pyrkivä riento sai uskovaisissakin uskonelämän osin haihtumaan. Vanha uhrautuva apos-

tolimieli evankeliumin tunnetuksi tekemisessä alkoi kehittyä palkkatyöksi. Puhdas evankeelinen suunta säilyi kylläkin, vaikkakin 1880-luvulla ollut uhrautuva ja ylistyslauluihin altis mieli oli alkanut kylmetä.

*

Rovasti Holmberg'in vaikutusteho ulottui hyvin laajalle alueelle ulkopuolelle oman seurakunnan. Toimittamalla hengellistä sanomalehteä „Kristillisiä Sanomia" 22 vuotta oli evankeelinen kansa jatkuvasti kiteytynyt rovasti Holmberg'in opetukseen. Ollen lahjakas puhuja, sai rovastimme usein kutsua naapuripitäjiin, vieläpä hyvin etäällekin, ja seurakuntamme omat evankeliumijuhlat saivat aina tuhatmääräisesti juhlavieraita. Jos rovasti Holmberg sai suosiota, niin samalla kokivat toiset löytää syytösaihetta. Varsin monelle oli vierasta vanhan rovastin nuoruutta uhkuva maailmankatsomus. Tämä pidettiin jo synnille vapauden myöntämisenä, mutta sellaiset otaksumat ovat olleet suoranaista herjausta. Rovasti Holmberg muisti omat nuoruutensa kokemat ja siksi hän tahtoi käsitteitä avarruttaa ymmärtämään, ettei Kristuksen lunastustyön uskolla omistaminen vaadi ennenaikaista vanhentumista eikä hyvien tapojen ja harrastusten halveksumista silloin, kun ne ovat sopusoinnussa jumalallisten ja yhteiskunnallisten lakien kanssa.

Jouluna 1916 oli tämän kirjoittaja viimeisen kerran laajemmassa keskustelussa rovasti Holmberg'in kanssa. Silloin oli meillä puhe tällaisen muistokirjoituksen kyhäämisestä ja julkaisemisesta. Rovasti antoikin minulle moniaita tietoja ja vuosilukuja. Myöhemmin olen hankkinut lisätietoja monilta vanhemmilta seurakuntalaisiltamme ja seurakuntamme arkistosta etsinyt lisäselvyyksiä. Silloin kysyin: „Huomaako rovasti, että uskonnollinen liike seurakunnassamme on entisestään muuttunut?

„Kyllä", vastasi rovasti, „mutta itse oppi ei ole muuttunut ja siitä meidän tulisi kiittää Jumalaa". Hartausseurat ovat yleisiä, mutta jommoinen jäykkyys niihin on muodostunut, ettei ole enää kuten oli 30 vuotta sitten.

Uskalsin tähän huomauttaa, että kehitys on käynyt muodostamaan hartausseurat virallisiksi, joten ne alkavat olla kirkonmenojen luonteisia, viralliset puhujat ja viralliset kuuntelijat. Kuuntelija näin virallisessa seurassa jää useimmin osattomaksi rakentavaisesta yhteisymmärryksestä ja monasti voi palata hartausseuroista myrtyneellä mielellä. Joskus tuntuu kuin puhujat kilpailisivat puheittensa pituudella uuvuttaen kuuntelijakuntansa.

— Se on aivan totta, myönsi rovasti ja lisäsi: — Mitä tulee aikaan 30 vuotta takaperin, niin silloin oli olemassa erityisempi yhteisymmärrykseen alistuvainen henki. Virallinen jäykkyys ei voinut silloiseen vapaaseen suuntaan sikiytyä häiriötä tuottamaan. Hartausseuroissa olivat hengelliset laulut ja keskinäiset kanssapuheet varsinaisina ohjelmina. Ajan luomat muutokset eivät todellakaan ole joka kohdasta edistystä. Meillä on ollut maallik-

kopuhujain esikuva Westerback-vainajassa, mutta on jo unhotettu tai käsitettäisiinkö niin, että hän olisi nykypäivinä liiaksi vaatimaton persoonallisuus. Westerback-vainajan luonne kärsi runsaskätisestä vieraanvaraisuudestakin ja mitkään kolehdit hänelle itselleen eivät ilahuttaneet hänen mieltään ja siksi hän kieltäytyi niitä vastaanottamasta. Westerback säilytti aina muistissaan ihmisheikkoudet ja siksi hän aliistuikin kuulijakuntansa alamaiseksi siten, että koki tavat ja muodot järjestää niin, etteivät ne vain olisi ketään väsyttäneet. Ainoastaan opista oli sekin ukko taipumaton.

Rovasti G. O. Holmberg'in pitkä, 37 vuotta kestänyt ja vaikutuksellinen opetus sulautui täydellisesti rovasti N. M. Tolpon ajoilta saakka tunnettuun ja tunnustettuun oppiin: „Armosta te olette autuaaksi tulleet, uskon kautta, ja ette itse teistänne: Jumalan lahja se on: Ei töistä, ettei yksikäänitseänsäkerskaisi." (Eph. 2: 8, 9.)

Rovasti Holmberg'in jälkeen v.t. kirkkoherramme vuosina 1917—1919 esitti hiukan vierashenkisempää evankeliumia. Armo oli kylläkin yleinen tunnustus, mutta aikaisemmalla armokäsitteellä ei ollut samaa seulomishalua eroittaa oikeat uskovaiset erilleen epäuskoisista. Vapahtajamme vertauksen ohdakkeista nisuin seassa ja siinä lausutun jyrkän kiellon perkaushaluisille palvelijoille omistivat aikaisemmat opettajat ja seurakunnan uskovaiset heitäkin velvoittavaksi. Onneksi ei tämä eristymishalu ja uskovaisia kirkosta eroon kiihottava oppi saanut seurakunnassamme otollista maaperää kasvuun kehittyäkseen.

Nykyisen kirkkoherramme opetus on sopusointuista jatkoa sille opinkäsitteelle, jonka tiedetään jo vuosisatasen säilyneen esivanhempiemme elämän onnen sisältönä monivaiheisissa elämän kohtaloissa.

Mikä lienee hengellisen seurakuntaelämämme kohtalo? Nyt on tullut silmiin pistävästi havaittavaksi se, että sitä mukaan kuin ylönkatse kehittyy esivanhempiemme jumalauskoon, niin murhat, varkaudet, väärät todistukset ja monet muut paheet valtaavat levenemisaluetta. Ajatellut uskonnon vastineet eivät näytä voivan kansan alhaisia viettejä hillitä samalla teholla, kuin sen on vuosituhansia tehnyt ikiaikojen Jumala.

Edelläolevia muistoja olen pidemmän ajan ajatellut kirjoittaa. Alkuosaltaan ne sisältävät edesmenneiden haudoissaan lepäävien ja osaksi vielä elävien vanhusten kertomaa. Henkilönimiä olen osaksi karttanut sentakia, että tasapuolisuus olisi velvoittanut molemminpuolisesti mainitsemaan. Rovasti G. O. Holmberg'iin kohdistettu ajojahti ja sen yhteydessä nimitetyt persoonat olisi jonkun käsitteissä voinut olla vailla todellisuuspohjaa siksi, etteivät minun muistelmani ole asiakirjain jäljennöksiä.

Forssan Lehdessä heinä- ja elokuussa 1929.

Muuan menneen ajan kansanmies.

Piirteitä mylläri Kustaa Adolf Flinkmanin elämästä.

Mylläri Kustaa Adolf Flinkman ei ollut mikään huomattu suurista asioista, oli vain tulinen ja levoton vanhan kansan mies, joka ei yksillä paikoin eikä yksillä työmailla viihtynyt, vaan halu palasi aina luonnon pariin sen antimia tavoittamaan.

Vaikka hänen varsinainen toimensa olikin myllärin ammatti, harrasti hän suuressa määrin metsästystä ja kalastusta. Ne olivat hänen oikeita mielitöitään, ja kun surut painoivat, otti hän klarinetin ja soitti ne pois. Tuon soittokoneen käyttäjänä hän olikin tunnettu ja paikkakuntamme viimeisiä. Oman kertomansa mukaan hän oli eläissään soittanut noin 60 nuorenparin häät ja sitten vielä kaikki silloiset talkoo- ja nurkkatanssit. Oli siinä jo puhaltamista yhden osalle.

Syntyisin oli K. Flinkman Somerolta, josta muutti Kuuslammin Myllyharjuun noin 70 tai 80 vuotta sitten. Hänellä oli siellä mylly ja pärehöylä Alasen lammen rannalla. Siitä kai johtuukin nimi Myllyharju, tuo kaikille tuttu helatulien ja juhannuskokkojen paikka. Myllyharjusta Flinkman muutti noin 65 vuotta sitten Kuuslammin sivulle Mutkakosken rantaan ja perusti sinne myllyn, joka siellä vieläkin on, vaikkei enää sama kuin vanhan Fl:n aikaan. Mainittu paikka oli silloin vallan erämaata vahvan kuusimetsän peitossa. Ensinnä kaadettiin senverran puita pois, että tuli huoneen tilaa ja siihen sitten rakennettiin ensimmäinen asuinhuone, nykyinen Flinkmanin keittiö. Tietä ei ollut lainkaan, vaan sekin täytyi tehdä läpi metsän, sillä lähin naapuri Kuuslammilla päin oli Riihimäen torppa.

Ei sellaisten teiden takana myllärin toimi leiville lyönyt, piti muualta hankkia lisää.

Talvisaikaan, kun vesi oli vähissä, eikä sillä ollut voimaa pyörittää suuria kalliokiviä, silloin lähti Flinkman metsästämään — ei oravia eikä jäniksiä, vaan isompia otuksia, kuten kettuja, karhuja, susia ja ilveksiä. F:llä oli aina mukana suuria koiria, jotka tappoivat välillä ilveksiäkin ampumatta. Muistan vielä Flinkmanin keittiön seinässä puutarhan puolella sellaiset suuret renkaat, joissa niitä koiria pidettiin kiinni. Ampumaaseetkin olivat silloin vielä suuria suusta ruokittavia mönssäreitä. Yksi niistä on Flinkmanilla säilynyt vielä näihin päiviin asti. Siinä on reikäkin niin suuri, että isompi nikkelimarkka mahtuu hyvin sisään. Täytyi olla suuri ruutisarvi ja haulipussi mukana, kun sel-

laista ruokki, ja tukeva asento, ettei lyönyt miestä nurin, kun sen laukaisi.

Metsästysretkillä saattoi Flinkman viipyä usein hyvinkin kauan ja joutua myöskin aina pieniin seikkailuihin. Näistä on muutamia säilynyt muistissani, sellaisia kohtauksia, jolloin Flinkmanin on täytynyt käydä käsirysyyn metsänpetojen kanssa. Kerran esim. Fl. ampui suden Kuuslammin Riihimäen pellolta ja pani sen sitten vesikelkkaan ja meni Riihimäen kanssa juomaan peijaisia tupaan. Riihimäen emäntä meni ulos ja näki, kun susi liikkui kelkassa. Silloinkos tuli miehille kiire, pääsivät juuri ulos, kun susi nousi kelkasta ja hyökkäsi heti Fl:n kimppuun ja työnsi hänet seinää vasten. Mutta seinällä oli rekiaisoja, joita Fl. sai käteensä ja hakkasi niistä hurjistuneena pedon kalloon muutaman kappaleiksi, joten lopulta suden voimat loppuivat ja miehet pääsivät taas jatkamaan peijaisten juontia.

Toinen tapaus oli karhun kaadossa jossain Hattulan pitäjässä. Fl. oli ampunut karhun vahtipaikaltaan metsässä, mutta luoti osui huonosti ja karhu hyökkäsi Flinkmania kohti. Siinä lähellä oli kaatunut aita, ja sen alle Fl. pääsi pakoon. Karhu meni aivan hänen yltään aidan yli, mutta Fl. sai siellä ladattua aseensa uudestaan ja se luoti osui paremmin, koska se oli kontion surmaksi.

Ilveksiä tappoi Fl. useampia; ne olivat näet vielä yleisempiä siihen aikaan. Kerran hänen koiransa olivat taasen löytäneet ilveksiä ja syttyi tuima tappelu, jolloin koiran ja ilveksen leuvat osuivat ristiin eikä kumpainenkaan hellittänyt. Fl. ei uskaltanut ampua peläten haavoittavansa koiraansa. Kun ei muutakaan keinoa ollut, meni hän paljain käsin väliin, väänsi ilveksen leuat auki ja niin pääsi koira vapaaksi.

Kesäisin Fl. kalasteli ahkeraan ja saalis oli toisinaan hyvinkin runsas, sillä hän tiesi kalastuksen salaisuudet, joita ei nykyinen polvi enään tiedä. Vielä vanhanakin, kun ei hän enää myllyä käyttänyt, kävi hän kalastamassa. Viimeisillä päivilläänkin, jolloin jo järki alkoi pimetä, oli hän kalastavinaan ja metsästävinään, vaikka oli sisällä huoneessa, sillä hän oli niihin toimiinsa niin koko sielustaan kiintynyt.

Luonteeltaan oli Flinkman hyvin kiivas ja pelkäämätön. Ei hän juuri vastaansanomista kärsinyt. Sitä todistavat monet kuulemani tappelut, joihin ei juuri moni olisi päätänsä pistänyt, mutta joissa Fl. oli ollut mukana. Mutta hän elikin aikana, jolloin ei juuri muuta lakia tunnettu kuin korpilaki. Nyt hän on jo hieman toisin, sillä uudet ajat ja uudet tavat vallitsevat — se on maailman menon sääntö.

Yrjö Flinkman.

Forssan Lehdessä 14. 8. 1929.

Katovuodet 1867–1868 Tammelassa.

Kirj. T. Mäkinen.

Katojen syistä.

Jo 1800-luvun alkupuoliskolla alkoi maamme maatalouselämässä tuntua Keski-Europasta saapuneiden järkiperäisten viljelystapain vaikutus. Se rajoittui kuitenkin aluksi säätyläisten omistamiin suur- ja keskiviljelmiin. Kesti vielä puolen vuosisataa, ennenkuin uudet aatteet saavuttivat kannatusta laajemmissa piireissä. Tarvittiin voimakasta sysäystä, ennenkuin talonpoika uskalsi siirtyä ikivanhoista esi-isiltä perityistä menettelytavoista uusiin ja ajanmukaisiin. Aina katovuosiin saakka pysyteltiin kiinteästi viljanviljelykseen perustuvan maatalouden kannalla. Vasta vuosien 1867—68 suuret koettelemukset avasivat ihmisten silmät ja opettivat heidät huomaamaan karjatalouden merkityksen ja mahdollisuudet.

Näin oli asianlaita Tammelassakin. Näyttää siltä, että pitäjä monessa suhteessa oli naapureistaan jälelläkin, huolimatta siitä, että täällä jo vuodesta 1840 alkaen oli toiminut Mustialan maanviljelyskoulu. Niinpä Saaren kartanon, joka sentään oli pitäjän suurin viljelystilla ja joka sitäpaitsi sijaitsi aivan Mustialan vieressä, täytyi kapteeni J. H. Lepsenin lesken hoitaessa tilaa 1836—72 ostaa talvisin voita kartanon tarpeiksi. Oma karja antoi tuskin tarvittavan maitomäärän. — Viljelystavat ja työkalut olivat alkuperäisiä. Kuvaavaa on, että Hämeenlinnan piirilääkärikunnan hoitaja, tohtori Granlund, joka väliaikaisesti hoiti Tammelan vasta perustettua piirilääkärikuntaa, mainitsee vuosikertomuksessaan 1858, että Tammelassa siihen aikaan käytettiin yleisesti härkiä vetojuhtina.

Kun toisaalta otamme huomioon, että Tammelan naapuripitäjässä Urjalassa sikäläisten Nuutajärven ja Honkolan kartanoiden omistajat vuosisadan puolivälissä kiinnittivät erikoista huomiota tilainsa maatalouden parantamiseen, varsinkin karjanjalostukseen ja maitotalouden kehittämiseen, ymmärrämme hyvin Tammelan piirilääkärin, tohtori Frimanin v. 1860 vuosikertomuksessaan antaman arvostelun, että hänen mielestään maanviljelys oli Somerolla ja T a m m e l a s s a kaikkein kehittymättömintä.

Kaikki tämä yhdessä sen seikan kanssa, että Tammela suureksi osaksi on karua, vierinkiviharjujen, rahkasoiden ja mäntyrämeiden halkomaa aluetta, jolla viljanviljelys senaikaisin keinoin ja menettelytavoin

ei muutenkaan ollut tuottavaa, olikin varmasti syynä siihen, että katoja sattui verraten usein. Kun kato kohtasi koko maata, oli Tammelakin turvaton. Ulkopuolelta ei apua saatu riittävästi, ja siksi joutuikin pitäjä kovien koettelemusten alaiseksi.

2. Kadot.

Tavallisesti pidetään vuotta 1856 sen katovuosisarjan alkajana, joka päättyi vasta 1868. Kadot olivat kuitenkin laadultaan paikallisia. Ne kohtasivat etupäässä maamme pohjoisia ja itäpohjoisia osia. Etelässä saatu sato, yhdessä ulkomaisen viljan kanssa, kykeni sentähden pitämäänkin tasapainoa yllä. Vuonna 1862 sattui kyllä suurempi kato ja kerjäläisiä alkoi virrata Etelä-Suomeen. Toimeen tultiin kuitenkin ja nälkiintyneet ruokittiin. Vasta vuosina 1867—68 tuli puute yleiseksi ja kohtasi poikkeuksetta koko maata.

Tammelassa ei ennen varsinaisten suurten nälkävuosien aikoja näytä ainakaan suurempaa katoa sattuneen. Tosin Hämeen läänin kuvernööri mainitsee viisivuotiskertomuksessaan 1861—65 läänissä sattuneen paikallisia katoja, ja Tammelan kuolleisuustilasto näyttää viittavan samaan suuntaan (vuonna 1862 oli kuolleisuus nimittäin 3,9 prosenttia eli 1,3 pros. suurempi kuin minään muunna vuonna 1861—67); mutta kun toisaalta tiedämme, että tällöin pitäjässä raivosi vaikeita kulkutauteja, tuli- ja tuhkarokkoa, kurkkumätää ja kuristustautia, ja kun syntyneisyys oli suurempi kuin koko 1860-luvulla, niin todistaa se että epänormaalisten olojen aiheuttajana ei ollut ainakaan taloudellisessa elämässä tapahtunut äkkinäinen heilahdus, joka olisi aiheuttanut elintarpeiden puutteen. Yleensä saatiin kuitenkin vain keskinkertainen ja sitä huonompi sato, niin että kadon sattuessa puute heti oli ovella.

Vuonna 1866 sattuikin kylmä ja viljan valmistukselle epäsuotuisa kesä. Sato oli Tammelassa pienempi kuin missään muualla Hämeen läänissä. Talvi tuli pitkä ja kylmä ja myöhäinen kevät viivytti toukojen tekemistä.

Kesä oli kuitenkin lämmin ja suotuisa. Toiveet sadosta olivat kohtalaiset. Niinpä Ali-Sääksmäen kihlakunnan kruununvouti ilmoitti ensimäisessä vuodentuloilmoituksessaan 1867, Tammelan pohjoisosissa tosin odotettavan katoa, mutta muuten keskinkertaista ruissatoa. Samaa todistaa Jokioisilta lähetetty sanomalehtiuutinenkin. "Suviviljat näyttävät hyvin kauniilta, jos ne vain saavat varjelusta kylmyydeltä." Samassa kirjoituksessa mainitaan kuitenkin perunanvarsien mädäntyvän ja sammaleita koottavan kaiken varalta.

Halla tuli kuitenkin ja hävitti kauniit toiveet. Syyskuun neljännen päivän vastaisena yönä teki se tuhojaan, vieden parhaan vuodentulon toiveen. Perunanvarretkin olivat paleltuneet ja metsäseuduilla pelättiin laihon vahingoittuneeen. Kun syksy muutenkin oli kylmä ja sateinen ja sentähden rukiinkylvökin viivästyi, näytti talvi 1867—68 synkältä. Eräs sanomalehtiuuti-

sen laatija Jokioisilta ei suotta huoannutkaan. „Eihän kuulu kaikki saavan joulusuurusta oman pellon antimista."

Kesä 1868 oli verraten suotuisa ja viljat menestyivät huonosta syksystä ja kylmästä keväästä huolimatta kohtalaisesti. Tohtori Friman kirjoitti Hämäläisessä 13. 8. 1868 rukiin ja nisun antavan kumminkin keskinkertaisen sadon. Ruista oli jo silloin myyty 26 markasta tynnyri. Kevätviljat sitävastoin näyttävät olleen huonoja. Friman arvelee syynä olleen pitkäaikaisen kuivuuden, joka hidastutti niiden kasvua. — Joka tapauksessa saatiin siis kuitenkin sellainen sato, että sen turvin päästiin eteenpäin, palattiin normaalisiin oloihin ja luottamuksella käytiin tulevaisuutta kohti.

3. Katojen aiheuttama hätä.

Vuoden 1866 kato tuotti kärsimyksiä sellaisillekin seuduilla, joita se ei varsinaisesti muuten koskenut, sillä, kuten jo aikaisemmin huomautin, pohjoisesta käsin alkoi kulkea yhä suurempia kerjäläislaumoja Etelä-Suomeen. Talvella 1867 niiden luku lisääntyi huomattavasti ja Tammelakin sai osansa. Sieltä ja lähipitäjistä on lukuisia sanomalehtikuvauksia tästä seikasta. Niinpä Jokioisilta kirjoitetaan toukokuun alussa kappelissa liikkuvan säälittävän joukon kerjäläisiä, sokeita, rampoja, lapsia ja kokonaisia perhekuntia. — Mutta kerjäläisiä ei tullut vain ulkopuolelta, vaan jo aikaisin keväällä oli monen vähäosaisen pitäjäläisenkin kerjuusauvaan tartuttava. Hätä ja kurjuus lisääntyivät, sillä kulkijain mukana levisivät taudit, ja kuolema alkoi niittää yhä suurempaa saalista.

Lainaan tähän otteita tohtori Frimannin noista ajoista antamasta kuvauksesta, jotka selvästi esittävät sen surullisen tilan, mikä jo kevättalvella 1867 Tammelassa vallitsi:

„— — melkoinen osa työhön kykenevästä väestä makaa sairasvuoteella tai on siitä noussut suuressa ruuan tarpeessa, mutta kaipaa leipääkin. Tavatonta ei suinkaan ole, että vanhemmat makaavat sairasvuoteella ja nälkäiset lapset heidän ympärillään. Lukemattomat kiertävät kerjäläisjoukot ovat tänä vuonna käyneet entistä tuntuvammiksi, talonpoika jakelee omaansa niin kauan kuin hänellä jotain on. — — — Talollisilta puuttuu useasti toukosiemen. Irtaimelta kansalta puuttuu kaikkea. Se kuljeskelee ympäri miesten hakiessa työtä, naisten ja lasten kerjätessä.

Pitkällinen kylmyys on senlisäksi aiheuttanut rehunpuutteen. — — — Monella tilallisella on olkikatotkin jo syötetty. Paljon hevosia ja elukoita on tänä talvena kuollut. — Tämän lisäksi vielä lukemattomat kunnanverojen ja yksityisten velkojen ulosmittaukset, joiden vuoksi sekä irtain, että kiinteä omaisuus myydään polkuhintaan. — — —"

Mutta ajat kiristyivät yhä syksyllä sattuneen kadon johdosta. Työttömien ja kerjäläisten lukumäärä lisääntyi yhtä mittaa. Varsinkin kevättalvi 1868 oli suurten koettelemusten aikaa. Tammelasta kirjoitetaan, että pitäjässä aivan virtailee kaikenikäisiä, nälän ja taudin

kuihduttamia ihmisiä, jotka ryysyihin ja repaleihin puettuna kuljeskelevat ympäri etsien ravintoa.

Suurta tuhoa tekivät taudit, joita kuljeksivat kerjäläiset levittivät talosta taloon, kylästä toiseen, itse usein säilyen sen tuhoilta liikkuvan elintapansa ja ainaisen ulkosalla olemisen vuoksi.

Kuvaukset taudin tihutöistä Tammelassa ovat kerrassaan surullisia. Aikaisemmin jo on esitetty tohtori Frimanin kuvaus asiasta. Keskikesällä kirjoittaa Åbo Underrättelser, että kuolleisuus kohoaa aina 16:kin henkeen viikossa. — Sama lehti jatkaa kuvausta syksyllä mainiten tohtori Frimaninkin sairastaneen lavantautia.

Syystalvella näyttää taudin valta jonkun verran vähenneen. Sanomalehdetkään eivät mainitse mitään erikoista. Ja asia tuntuu luonnolliseltakin, jäihän kesällä kadosta huolimatta sentään jotakin suuhunpantavaa.

Mutta kevätpuolella alkoi leikki uudestaan ja entistä kovempana. Kuolevaisuus nousi aivan hirvittäväksi. Eräänäkin sunnuntaina maaliskuussa haudattiin 32 ruumista ja kerrotaan, että useita sittenkin oli jäänyt pitäjälle. Tohtori Friman mainitsee, että Tammelassa vuoden 1868 ensimäisellä neljänneksellä kuoli 405 henkeä (tavallinen kuolevaisuus oli vain noin parisataa koko vuodessa), niistä vähintäin 4/5 lavantautiin (typhustautiin). Forssan tehtaan väestöstä oli yht'aikaa enemmän kuin neljäsosa sidottu tautivuoteeseen. Kuolleisuus heidän keskuudessaan sitävastoin oli vähäinen.

Kuten edellisestä jo lienee käynytkin ilmi, oli lavantauti suurimpana syynä kuolevaisuuteen. Sen saalis oli vuonna 1868:kin yli 50 % kaikista kuolleista. — Kulkutaudin luonteen oli lavantauti saavuttanut kevättalvella 1867. Maalis- ja huhtikuussa seuraavana vuonna oli sen valta korkeimmillaan. Siihen kuolleiden lukumäärä oli silloin (104 + 102 =) 206 henkeä. Kaikkiaan kuoli lavantautiin Tammelassa v. 1867 139 ja 1868 519 henkeä. Vuonna 1869 oli vastaava luku enää vain 9.

Muista taudeista on mainittava isorokko, jonka uhriksi v. 1867 joutui 30 ja 1868 9 henkeä, sekä hinkuyskä, johon v. 1867 kuoli 21 ihmistä. Nälkään kuolleiksi on merkitty 32 henkeä.

Yleensä on huomattava, että taudit maaseudulla tekivät suurempaa tuhoa kuin Forssassa. Syynä siihen, että kuolleisuus tavattomasta sairaaloisuudesta huolimatta Forssassa ja suuremmilla maatiloilla Tammelassa oli pienempi, sanoo tohtori Friman olleen paremman ravinnon ja hoidon sekä sen, että ihmiset olivat pakotettuja noudattamaan mainituilla paikoilla annettuja määräyksiä.

Selvemmän yleiskuvan asiasta saamme tarkastellessamme seuraavaa taulukkoa, johon on merkitty 1860-luvun väkilukuvaihteluita Tammelassa.

Vuonna	Kuolleita				Synt		Enemmän s. +, k. —	
	Yht.	% väkil.	Alle 1 v.	% kuoll.	Yht.	% väkil.	Yht.	%
1861	154	2,06	50	32,5	309	4,13	+155	+2,07
1862	295	3,97	69	23,4	335	4.52	+ 40	+0,55
1863	188	2,56	56	29,8	288	3,93	+100	+1,37
1864	175	2,87	45	25,7	291	3 94	+116	+1,57
1865	177	2,29	49	27,7	319	4,11	+242	+1,82
1866	166	2,09	35	21,1	268	3,39	+102	+1,30
1867	413	5,18	93	22,5	288	3,55	—125	—1,73
1868	751	10,22	70	29,3	162	2.20	—589	—8,02
1869	171	22,8	48	38,1	308	4,14	+137	+1,85
1870	146	1,29	51	4,9	320	4,11	+174	+,,38

Kuten siitä ilmenee, kohosi kuolleisuus, joka vuotta 1862 lukuunottamatta vaihteli verraten vähän, jo vuonna 1867 3,2 prosentilla eli 5,3:een. Vuonna 1868 oli vastaava prosenttiluku 10.2 eli lähes viiden kertainen verrattuna nälkävuosien edelliseen vuoteen 1866. Kun vastaavat luvut koko maassa ovat 3,8 ja 7,8, oli kuolleisuus Tammelassa v. 1867 1,5 ja v. 1868 2,4 prosenttia keskimäärää suurempi, mikä selvästi todistaa sitä, että pitäjä oli kovimmin koeteltuja maassamme. Syntyväisyyskin väheni lähes puoleen siitä, mitä se oli normaalisina aikoina. Eräänä syynä siihen on mainittava solmittujen avioliittojen lukumäärän väheneminen. Vuosina 1861—65 oli näet solmittu keskimäärin 61 avioliittoa vuosittain, mutta v. 1866 solmittiin enää vain 52, 1867 31. Vuonna 1868 kohosi määrä jo 48:aan.

Huomattava on myös rintalasten suuri kuolleisuus v. 1867, nim. 32,3 pros. ja v. 1868 42,6 pros. kaikista elävänä syntyneistä. Normaaliaikoina se vaihteli 13,1 ja 20,6 pros. välillä. Samoin on myöskin merkille pantava seikka, että tuoni teki kaikesta huolimatta suhteellisesti suurempaa tuhoa muiden kuin rintalasten joukossa. Kun viimeksimainittujen osuus yleiskuolleisuudessa 1861 oli 32,5 pros. ja 1870 34,9 eli vaihdellen 1860-luvulla 21,1—34,9 pros., oli se v. 1868 vain 9,3 pros. Tämä seikka selittyy alhaisesta syntyväisyydestä.

Mutta tauti ei tehnyt tuhojaan yksinomaan ihmisten joukossa, vaan kotieläimetkin saivat osansa. Eläinrutto (pernatauti) raivosi suurella voimalla. Hevosia ja lehmiä kuoli suuret joukot. Väestön välinpitämättömyys ja tietämättömyys olivat suurimpana syynä tämän tuhoisan taudin levenemiseen. Huolimatta piirilääkärin kehoituksista ja viranomaisten ponnisteluista ei sen valtaa saatu pakkokeinoinkaan rajoitetuksi. — Tohtori Frimanin summittaisten laskujen mukaan kuoli Ali-Sääksmäen kihlakunnassa elokuun 20 päivään 1868 mennessä n. 704 hevosta ja 1175 nautaa, niistä Tammelassa 76 hevosta ja 144 nautaa. (Yhteissummasta puuttuvat Somerniemen luvut).

4. Avustustoimenpiteet.

Kun hätä oli näin suuri, tarvittiin tarmokkaita toimenpiteitä sen lievittämiseksi. Kaikki voimat pantiin liikkeelle ja paljon saatiinkin aikaan, vaikka ei suinkaan tarpeeksi sittenkään, kuten jo edellä on ilmennyt.

Jo vuoden 1867 alussa tilattiin Tammelaan Suomen Talousseuralta 60 tynnyriä siemenperunoita se-

kä jonkun verran nauriinsiemeniä. Rahanpuutteen vuoksi ei kyetty enempää hankkimaan. Kuvernööri tarjosi kunnan asukkaille kudottavaksi kangasta vanginvaatteiksi. Tarjous otettiin kiitollisuudella vastaan. Kruununvoutia pyydettiin järjestämään tietöitä tilattomille.

Heti syyskuussa kadon jälkeen päätettiin valtiolta anoa 3,000 mk:n suuruinen koroton laina töiden järjestämiseksi työttömille Samassa kokouksessa valittiin erityinen toimikunta, jonka huoleksi jäi asian järjestely. Toimikuntaan valittiin kunnallislautakunta kokonaisuudessaan. Sen puheenjohtajana toimi tehtaan isäntä A. W. Wahren, jonka toiminta „h ä t ä a v u n - n e u v o s s a", kuten vastaperustettua toimikuntaa nimitettiin, muodostui varsin huomattavaksi jo sentähden, että hän kauppa- y. m. suhteittensa avulla oli suoranaisessa yhteydessä vaikutusvaltaisten piirien ja ulkomaidenkin kanssa. Toimikunta suorittikin näinä kovina aikoina työn, jolle on annettava täysi tunnustus ja jonka merkitys hädän lievittämisessä oli eittämättä melkoisen suuri. Sen toimintamuodot ja merkitys ilmenevät selvästi tohtori Frimanin Hämäläisessä 25. V. 1868 olleesta selostuksesta.

Toimikunnan tarkoituksena oli työn hankkiminen kaikille hädänalaisille, niin että varsinaisen sairashoidon huollettaviksi jäisivät vain kykenemättömät ja alaikäiset. Toimikuntaan kuului 42 jäsentä, nimittäin: esimies, varaesimies, 7 piirimiestä ja 33 kylänmiestä. Määrättynä viikonpäivänä jakoivat kylänmiehet kylissänsä työaineita tarvitseville, ottivat vastaan valmiita töitä ja maksoivat hinnan jauhoissa. Kylänmiehet toimittivat työt määräpäivänä viikossa piirimiehille ja nämä taas vuorostaan esimiehelle, jonka luona oli päävarasto.

Aluksi näytti järjestelmä toimivan kankeasti. Järjestelijät olivat tottumattomia ja monen tapasi tuoni kesken työn. Toukokuun 1 päivänä 1868 pidetty tarkastus osottaa kuitenkin, että toimikunnan työ ei suinkaan ollut niinkään vähäksi arvioitava. Jäljennän tähän luettelon siihenastisista saavutuksista sellaisena, kun tri Friman on sen julkaissut Hämäläisessä 25. V. 1868. (Luettelo on käsittääkseni luotettava, koska siinä olevat virheellisyydet on vähän myöhemmässä numerossa ja sen mukaan seuraavassakin oikaistu.)

Ostettu raaka-aineita:
190 leiviskää karvoja,
1944 naulaa villoja Venäjältä,
120 leiv. hamppua ja pellavaa,
408 leiv. rohtimia,
553 leiv. jutejäännöksiä (jonkinlaista itäindialaisten pumpulitukkujen ympärillä olevaa köyttä),
50 leiv. pumpulia,
1917 naul. tehdasrohdinlankaa,
120 naul. nahkaa,
joista yhteensä on maksettu n. 5,200 mk.

Toimikunta oli vastaanottanut:
928 naul. karvalankaa,
1145 naul. villalankaa,
1173 naul. hamppu- ja pellavalankaa,
2432 naul. rohdinlankaa,

3555 naul. jutelankaa,
35 leiv. hienoja hampunkuituja,
25 leiv. hienoja rohtimia,
1871 kyyn. nelivartista kangasta,
300 kyyn. mattoja.
Lisäksi on saatu:
58,000 (?) puukengän aineita,
46,000 paria valmiita puukengän anturoita,
3000 (?) kenkäharjan aineita,
350 pensselin vartta,
432 lapion vartta,
47 satsia lapsivaunun pyöriä,
82 sankoa,
125 paria valmiita puukenkiä,
54,000 tynnyrin vannetta,
456 leiv. pihkaa, talia j.n.e., joista kaikista on maksettu t y ö p a l k k a a 2,2 8 5 l e i v. j a u h o j a. Tästä määrästä oli 3/4 kaura- ja 1/4 ruisjauhoja. Leiviskän hinnaksi laskettiin 2 mk. 40 p. Lisäksi oli palkaksi annettu jonkun verran suoloja ja vähän rahaa, niin että palkkojen yhteissumma nousi n. 5,800 markkaan.

Kaikki työt vakuuttaa tohtori Friman ulkolaisten mallien mukaan tehdyiksi.

Toimikunnan tileistä ilmenee tuotteiden myynti. Niissä mainitaan tavaroita myydyksi:

J. J. & T. Broadberstille (Englanti) 5,520: 50 edestä, Forssan tehtaalle 32,101 kyyn. päällyskangasta yht. 10,161: 31 edestä, Rautatiehallitukselle 400 patjaa à 3: —, yht. 1,200: — ja 321 kpl. tyynyjä à —: 80, yht. 256: 80, Marieforsin tehtaalle 100 kpl. lapionvarsia, yht. 200 mk. A. W. Wahren möi tuoleja, mattoja, puukenkiä y.m. 1,846: 75 edestä ja huutokaupatusta tavarasta saatiin 2,989: 99.

Kuten edellisestä näkyy, on toimikunta myynyt tavaroita suoraan Englantiinkin. Tämä toimenpide, johon ryhdyttiin siksi, että kotimaiset teollisuusyhtymät y.m. eivät tuotteita ostaneet, on nähdäkseni kokonaan laskettava Wahrenin aikaansaannokseksi.

Muista toimenpiteistä, joihin kunnan taholta ryhdyttiin, on vielä mainittava, että v. 1868 ostettiin 90 mattoa ruis- ja 1,080 leiv. kaurajauhoja, jotka lainattiin yhteensä 180:lle perheelle maksettavaksi takaisin rahassa. Samoin hankittiin 50 tynnyriä riikalaisia pellavansiemeniä.

Jo syksyllä 1867 päätettiin pitäjän laitakyliin lähettää hätäleipää jaettavaksi ulkopuolelta tuleville kerjäläisille. Näitä piti leipää annettaessa vakavasti varoittaa Tammelaan tulemasta, koska sieltä yhteisen päätöksen mukaan ei ollut mitään apua toivottavissa. Samassa kokouksessa oli päätetty myös, että 2 viikon kuluessa oli jokaisen talollisen 5 mk:n sakon uhalla koottava 30 leiv. poron- tai 15 leiv. kangasjäkälää sekä jokaisen torpparin, käsityöläisen ja itsellisen 20 leiv. poron- tai 10 leiv. kangasjäkälää.

V. 1868 alettiin rakentaa n.s. Kojon—Ahoniitun tietäkin. Avustukseksi tien rakentamiseen saatiin 40 mattoa jauhoja ja 200 mk. rahaa. Työmiehen palkka oli markka ja hevosmiehen 1: 50 päivältä. Jos palkka haluttiin jauhoissa, annettiin niitä hinnan ollessa 15 p. naulalta. Töitä ei kuitenkaan jatkettu heinäkuun 21 päivää pitemmälle.

Mutta avustusta saatiin ulkopuoleltakin. V. 1867 20. XI. saatiin

yleisistä varoista 1000 mk:n suuruinen laina köyhäinhoidon käytettäväksi, ja tohtori Frimanin kirjoituksessa 25. V. 1868 kerrotaan kunnan saaneen seuraavat lahjat: kuvernööriltä 4 mattoa jauhoja Teuron ja Susikkaan köyhille ja 6 mattoa jauhoja sairaille; siemenlainaksi oli saatu 1,188 mk. rahaa, 108 tynnyriä ohria ja 41 tsetvertiä kauroja.

V. 1869 tanssivat Helsingin lapset kokoon 200 mk., joka lähetettiin Tammelan köyhäinhoitolautakunnalle. Kuvernöörin välityksellä saatiin Göteborgin kaupungilta Ruotsista 100 mk.

Että yksityinenkin avuliaisuus on ollut hyvin huomattava, lienee jo osaksi edellisestäkin selvinnyt. Toimivathan kunnan johtomiehet ja avustustoimikunnan jäsenet palkatta tarmokkaasti ja uhrautuvasti avun hankkimiseksi ja antamiseksi. N.s. parempiosaiset ja säätyläispiirit tekivät parhaansa yleiseksi hyväksi. Åbo Underrättelser huomauttaa jo 1867 siitä, että Tammelassa säätyläispiirit ovat ryhtyneet toimeen, m.m. on muutamia nuoria miehiä kulkenut kylästä kylään opettamassa kansaa valmistamaan mahdollisimman hyvin hätäleipäänsä ja neuvomassa s i e n i e n k ä y t t ö ä ruuaksi. Hämäläinen jatkaa 1868 kuvausta antaen erikoisen tunnustuksen Forssan tehtaan isännälle A. W. Wahrenille, tohtori Frimannille ja Mustialan opettajakunnalle. Tohtori Friman taas vähän myöhemmin kertoo, kuinka Forssassa herrasväkien perheet päivittäin ruokkivat 150 kerjäävää, kuihtunutta, typhustaudista toipuvaa ja lasta. Mustialassa ruokittiin joka päivä n. 60—80 henkeä ja pappilassa myös suuri määrä. Samassa kirjoituksessa mainitaan pitäjän herrasmiesten koonneen keskuudestaan 1,100 mk. sairaitten elatusavuksi.

Terveys- ja sairashoito jäi melkein yksinomaan piirilääkärin, tohtori Frimanin huoleksi. Koko tarmollaan ja osaaottavalla mielellään hän ryhtyikin kärsiviä auttamaan. Jo keväällä 1867 perusti tohtori Friman Forssaan väliaikaisen lasaretin kuljeksivia sairaita varten. Myös Mustialaan mainitaan sellainen järjestetyksi. Kevätkuukausien aikana oli kumpainenkin sairaala aina tupaten täynnä potilaita.

Oman pitäjän asukkaista kertoo Friman itse pidetyn huolta siten, että kussakin kylässä on pari kylänmiestä huolehtinut, ettei köyhiltä sairailta ole puuttunut hoitoa eikä lääkkeitä. Yleensä koetettiin oman pitäjän asukkaita, mikäli mahdollista, hoitaa kunkin sairaan kotona.

Saadaksemme jonkinlaisen kuvan katovuosien aikaisesta lääkkeiden käytöstä mainitsen tässä Tammelan köyhäinkassan apteekkilaskun v. 1868 sisältämät lääkeaineet:

7	kertaa	salvaa,
7	annosta	mixturaa,
13	„	tippoja,
6	„	ulkonaisia lääkkeitä,
1	annos	pulveria,
1	„	pilleriä,
1	„	laastaria,
1	„	tuskia lieventäviä tippoja,

1 annos linimenttiä,
1 „ punarupulitippoja.

Kaiken kaikkiaan oli lääkeostoksia 53 mk:n 97 p:n edestä. Seuraavana vuonna oli vastaava summa jo 131:07.

Eläinlääkinnästä huolehti Mustialan opiston eläinlääkäri. Hänen tehtäviinsä kuului koettaa ehkäistä tuhoisan eläinruton levenemistä ei ainoastaan Tammelassa vaan myöskin Urjalassa ja Somerolla. Tohtori Friman mainitsee eläinlääkärin toiminnasta vain, että ajoissa annetut lääkkeet „ovat näyttäneet hyvän vaikutuksen".

4. Kansan asenne.

Kun sairaanhoitohenkilökunta oli näin vähäinen, saatamme jo osittain ymmärtää, miksi tuoni kaikista ponnistuksista ja yhteisen hyvän edestä tehdyistä uhrauksista huolimatta niitti niin runsaan saaliin kuin aikaisemmin on osotettu. Syy ei kuitenkaan yksinomaan ole etsittävissä vain sairashoitohenkilökunnan ja -välineiden puutteesta, vaan suurin syy lienee sittenkin ollut kansan tietämättömyys ja välinpitämättömyys alkeellisimmistakin varo- ja suojelukeinoista. Tohtori Friman kertookin eräässä sanomalehtikirjoituksessaan v. 1868 m. m. „Ettei pahemmin ole käynyt, taidetaan todellakin sanoa onneksi . . . Näin (nim. eläinruttoon) kuolleiden eläinten nylkeminen on aivan tavallista, onpa esimerkkejä lihankin nauttimisesta. Raatojen hautaamisessa ollaan usein varsin huolettomia, tehdään miten tahdotaan . . . Yhteinen kansa elää tietämättömänä vaarasta ja on niinkuin tavallista suruton . . ."

Samanlaista huolimattomuutta todistavat monet pitäjän kirkkoherran, tohtori Granfeltin kirkkokuulutukset. Eräässäkin v. 1868 19. IV. päivätyssä kuulutuksessa on m. m. seuraavaa:

„ . . . ehkä heidän pitäisi katuen muistamaan, kuinka heitä viime syksynä kovin varotettiin talvivaroja kokoomaan, sekä myös mieleensä ottamaan, kuinka heille kaikenlaista työansiota on toimitettu, jolla kyllä taitaisivat elatuksensa saada, jos eivät alusta olisi näitä outoja töitä halveksineet ja turhina pitäneet . . . Kauhea ja kauhistava todistus tästä vanhempain surkeasta suruttomuudesta on ilmi tullut tämän viikon alussa, jolloin kahdeksan vuotinen poikalapsi löydettiin niin ruokottomassa tilassa, että ellei häntä olisi löyhkääväsläsä hajusta saunan nurkasta löydetty sekä korjattu ja ruokottu kristillisiltä ihmisiltä, niin olisi tämä onnettomasti vanhemmiltansa hylätty lapsi epäilemättä kyllä pian kurjuuteensa kuollut, täiltä ja madoilta elävänä syöty. Voi kauheaa sydämen raakuutta, voi surkeaa suruttomuuden tilaa!"

Vaikka emme edellistä kuvausta ottaisikaan aivan sanamukaisesti, niin täytynee sille kuitenkin antaa sijansa todistuksena yleisen suruttomuuden „ei huolta huomisesta" tilasta.

Tuntuu siltä, että uskottiin toisten, erittäinkin keisarin ja kruunun apuun, joiden tehtävänä oli alamaisten onnesta ja elämästä huolehtimi-

nen. Tuo apu ei kuitenkaan suuria merkinnyt. Vaikkakin kruunun jonkun verran antoi toisella kädellä, otti se sen toisella monin kerroin takaisin. Sanomalehdistössä on tältä ajalta yhä uudistuvia valituksia kruunun pakko-otoista ja ulosmittauksista. Ihmeteltiin, että valtio ryösti sellaisiakin henkilöitä, joille sen hetkistä aikaisemmin oli ollut pakko antaa siemenapuakin. — Ei ymmärretty lainkaan valtion vaikeaa asemaa. Sen täytyi ottaa, missä suinkin otettavaa oli jakaakseen ja tasottaakseen ja siten lievittääkseen y l e i s t ä h ä t ä ä.

Kaikilla epänormaalisilla oloilla on kansan siveelliseen tilaan enemmän tai vähemmän herpaannuttava vaikutus. Rikosten lukumäärä lisääntyy, samoin aviottomain lasten; sukupuolitaudit leviävät j.n.e. Yleinen kuri ja järjestys höltyvät. — Näin oli asianlaita katovuosinakin, vaikka sentään suhteellisen pienessä määrässä.

Tammelassakin valitetaan varkauksien ja näpistelyjen lisääntyneen jo ensimäisenä katovuonna suuresti. Tuon tuostakin on sanomalehdistössä asiaa koskevia kirjoituksia. Rikokset eivät näytä kuitenkaan olleen varsin suuria, koska asianomaisissa sakkoluetteloissa ei varkauksista, murroista tai ryöstöistä tuomittujen lukumäärä kohoa kovin suureksi. Esimerkiksi v. 1867 tuomittiin vain 2 henkilöä pienestä ja 2 suuresta varkaudesta sekä 1 murhasta. Seuraavana vuonna olivat vastaavat luvut 3, 2 ja 2. Tilannetta on pidettävä tässä suhteessa verrattain tyydyttävänä.

Äpärälasten lukumäärä 5-vuotiskautena 1866—70 on pienempi (133) kuin vv. 1861—65 (138), mutta syntyneisyyteen verrattuna muuttuu suhde päinvastaiseksi. Kun vertausluku vv. 1861—65 on 89,5, on se vv. 1866—70 98,8, ja seuraavana viisivuotiskautena nousee se 130,8:aan.

Sukupuolitaudeista lääninsairaalassa hoidettujen lukumäärä on vv. 1866—70 mitättömän pieni (43) verrattuna edelliseen tai sitä seuraavaan jaksoon (101 ja 158). Näitä numeroita emme kuitenkaan voi käyttää osottamaan muuta kuin, että tarkastusten ja valvonnan olojen pakosta on täytynyt olla heikompaa ja tuloksettomampaa kuin normaaliaikana. Kun sanomalehdistökään ei puutu tähän puoleen, on hyvin luultavaa, että olot eivät tavallisuudesta suurestikaan poikenneet.

5. Katsaus lähinnä seuraavaan aikaan.

„Ei niin pahaa, ettei jotakin hyvää." — Vanha sananparsi näyttää jossakin mielessä pitävän paikkansa katovuosiinkin nähden tarkastellessamme seuraavien vuosien ripeää toimintakautta.

Väkiluku alkaa nopeasti kasvaa varsinkin niillä seuduilla, missä tuonen sato oli ollut suurin. Niinpä Hämeen lääni, jossa kuolleiden lukumäärä oli ollut suhteellisesti suurin, heti jälkeenpäin johtaa syntyneiden lukumäärässä, ja muut läänit seuraavat täsmälleen samassa järjestyksessä syntyneisyyteen kuin aikaisemmin kuolleisuuteen nähden.

Kuten aikaisemmin esitetystä taulukosta ilmenee, tapahtuu Tammelassakin heti kadon päätyttyä äkkikäänne väestölisäyksessä. Kuolleisuus putosi 10,22 %:sta 2,29:ään ja syntyneisyys nousee 2,20:stä 4,14:ään. Yhtäkkiä päästään takaisin katoa edeltäneihin 1860-luvun alkuvuosiin, ja kehitys jatkuu tästä alkaen säännöllisesti. — Tammelankin väestön kehittyminen katojen vuosikymmenenä on omiaan puhumaan sen puolesta, että kuolema niittäessään pois heikot ja vanhat on jättänyt terveemmän, elinvoimaisemman ja kuten seuraavasta pian havaitsemme, myös kehityskykyisemmän asujamiston jatkamaan taistelua, joka näytti hetkeksi pysähtyneen.

Sillä ei vain väkilukutilasto todista katovuosien jossain määrin tervehdyttävän vaikutuksen puolesta. Ponnisteltaessa nälkää vastaan opittiin ja oltiin pakotettuja oppimaan yhtä ja toista uutta ja hyödyllistä. Niinpä on hyvin luultavaa, että s i e n i e n k ä y t t ö taloudessa polveutuu noilta ajoilta. Tämän otaksuman puolesta puhuvat sanomalehtikirjoitukset, joissa mainitaan pitäjän „vallassyntyisten" erikoisesti ponnistelleen sienien käytön edistämiseksi. — Jäkälän käyttäminen ravintoaineeksi on sen pakkokeruusta huolimatta varmasti hätäaikanakin jäänyt varsin vähäiseksi. Piirilääkärikään ei kertomuksessaan mainitse siitä mitään, vaikka hän muuten selittääkin hätäleivän valmistusta. Mainitsemisen arvoista lienee kuitenkin se, että tehtailija Wahren poltatti jäkälistä viinaa, onnistuen leiviskästä jäkäliä saamaan puolitoista kannua „6 graadista viinaa, joka ei ollenkaan anna perää viljaviinalle, jos vaan ei ole parempaakin."

Kansanopetukseen näyttää katovuosilla olleen huomattava vaikutus. Vaikkakin kiertokoulut, käsittääkseni taloudellisten vaikeuksien vuoksi, kuolivat, on tämän opetukselle turmiollisen seikan vastapainoksi korostettava sitä, että katovuosien vaikutuksesta, niiden jälkeen, alkaa kansanopetusharrastus Tammelassa yhä suuremmassa ja suuremmassa mitassa kasvaa. Koulun hyväksi pidetään juhlia ja arpajaisia ja kaikkialla ollaan innokkaassa toiminnassa. Sitä, että asia käsitettiin oikein, todistavat m.m. tähän eräästä v:n 1871:n Uudesta Suomettaresta lainaamani kohta, jossa selostetaan 7—8 VI Mustialassa pidettyä Hämeenlinnan ja Uudenmaan läänin maanviljelysseuran kesäkokousta ja näyttelyä:

„Sen sijaan seitsemännestä kysymyksestä, mitkä toimenpiteet katovuosina olivat olleet parhaat . . oli useimmilla paljon sanomista . . . Ilman työtä ei pitäisi mitään apua antaman. Mutta työn tuotteita on vaikea saada kaupaksi, kun ne, jotka apua tarvitsevat, eivät voi mitään kelvollista tehdä. Sentähden t a r v i t a a n k o u l u j a, missä nuoriso oppii jotain tekemään . . ."

Lopuksi tahdon korostaa sitä solidaarisuutta, mikä yhteisen hädän uhatessa vallitsi eri kansanluokkien välillä ja mikä jo edellä esitetystäkin lienee selvinnyt. Tosin n.s. parempiosaiset olivat paremmalla s.o. an-

tajan puolella, mutta „antaessaan" se joutui kuitenkin lähempään kosketukseen kansan kanssa kuin ennen. Se oppi ymmärtämään ja käsittämään tuon Saarijärven Paavon kansan suuruuden ja sitkeyden kovimmissakin koettelemuksissa ja oppi antamaan arvoa sille. Päinvastoin taas kiitollisuuden tunteet auttajaa kohtaan toivat kansaa „vallassäätyä" lähemmäksi. Opittiin ymmärtämään, että kuulutaan samaan kansaan, saman maan onnen edestä taistellaan ja niin lasketttiin perustaa, jolle seuraavina „routavuosina" yhteisvoimin voitiin rakentaa.

Laulun merkitys lounais-hämäläisten elämässä.

Runotar ei ole tuhlaillen jakanut lahjojaan tämän maakunnan asukkaille. Ei ole täällä syntynyt kuuluisuuksia säveltaiteen alalla, ei suuria runoseppiä, ei laulajia, ei soittajia, yhtä vähän kuin säveltäjiäkään. Mutta sellaisia pikkusävelmiä, n.s. rekilauluja, on tällä kansalla sitävastoin hyvinkin runsaasti. Ei ole sellaista elämänalaa, jonka tunnelmaa ei olisi laulun muotoon puettu. Ovatko ne omassa maakunnassa syntyneitä tai muualta lainattuja, sitä on vaikea tarkalleen sanoa. Sanojen muodosta päättäen näyttää siltä kuin ne olisivat kotoista tekoa.

Näissä lauluissa on, ikävä kyllä, paljon sellaisia, joista ei voi näytteitä julkaista, mutta paljon on sellaisiakin puhtaan mielen ilmaisuja, jotka sopivat tulkitsemaan niitä ajatuksia, joita esivanhempiemme mielissä on asustanut ja jotka he näin sävelten muodossa ovat tahtoneet saattaa kuultaviksi.

Vaikka siis näissä sävelmissä onkin kaikki elämän eri alat edustettuina, niin „oman kullan" ylistykselle on niistä kuitenkin varattu suurin osa.

Heilani rakas, nuori ja nätti,
ei sitä jättää julkee.
Siliällä tiellä ja pimiällä yöllä
sen kans' on niin hauska kulkee,

laulaa rakastunut nuorukainen. Tai:

Henttuni silmät kuin taivaalla tähdet
ja varsi kuin elämänlanka.
Enkä minä luullut niin nättiä likkaa
maailmassa olevankaan.

Mutta eihän se rakkaus ole aina pysyväistä, vaan sattuu siinä usein pettymyksiäkin, ja silloin tämä pettymyksen uhri, poika tai tyttö, laulaa:

Vaikka sä, likka (tai poika) mun narrasit,
niin en minä siitä huoli.
Mutta narrasit rakkaat vanhempani,
siitä sydämeni kuoli,

tai käy hän uhkaavaksi ja laulaa:

Maksa sä likka mun narrini palkka
ja maksa se sovinnolla.
Maksat sinä sen kumminkin
vielä Herran tuomiolla.

Nuorilla on useinkin halu salata mielitiettynsä, ja sellaista mielentilaa kuvaa seuraava laulu:

Älä sinä heilani minua kehu,
hauku muiden mukaan.
Ystävät ollaan kun yhteen tullaan,
ja meist'ei tiedä kukaan.

Ja kun poika on saanut tyttöjen vanhemmilta naimatarjouksia ja hän on näistä käynyt hyvin ylpeäksi ja laulaa:

Tän kylän ämmät sanovat,
että nai minun tyttäreni.
Ennen mä korvesta tervaskannon
rinnalleni revin.

Toinen poika on saanut naapurikylästä edullisen tarjouksen ja hän laulaa:

En minä nai noita tän kylän likkoja,
hävetä mun täytyy.
Kun ison talon isännäks'
on hakemassa käyty.

Poikia vähän suututtaa, kun heidän retkiään pidetään silmällä ja kiukuissaan he laulavat:

Syksyll' on pitkät ja pimiät yöt,
ja likat on vahdin alla.
Ämmät on penkillä polvillaan
ja leuka on akkunalla.

Joku poika on tullut retkellään yllätetyksi ja hän laulaa:

Kiipesin, kiipesin likkojen luhtiin
ja kynteli karvasteli.
Isä tuli perässä seiväs kädessä,
minä poika varvastelin.

Kun pojat ovat siinä uskossa, että tyttöjen mieli heidän peräänsä palaa, niin he kylän raitilla kulkeissaan laulavat:

Näiden poikain laulu se kuuluu
kolmelle vainiolle:
tanssisaliin ja mallassaunaan
ja keinukalliolle.

Mutta on sellaisiakin nuoria, joiden toiveet siinä suhteessa ovat vähäiset, ja he laulavat:

Majani on niin matala,
ja kotini on niin köyhä.
Enköhän mä taivaan kannen alta
mun vertaistani löydä?

Emäntää kaipaava talon poika laulaa:

Sellainen talo se on meidänkin talo,
kun on kaivokin kartanolla.
Syksyllä alkaa hallitushuolet
ja vaimokin tarvitsis olla.

Tämä laulu on varmaankin hyvin vanha, peräisin niiltä ajoilta, jolloin ruvettiin kaivoja kaivaamaan asuntojen läheisyyteen, kun varhaisempina aikoina veden tarve tyydytettiin noutamalla vesi luonnon itse muodostamista lähteistä.

Hevonen on aina ollut tämän maakunnan miesten erikoinen suosikki, ja siksipä sitäkin muistellaan muutamissa lauluissa.

Tuhat markkaa tarjottiin
minun pikkumustastani.
En minä myy sitä kellekään,
minä vien sen kotiani.

Perintöriidat ovat tässä maakunnassa aina olleet hyvin yleisiä. Vääryydelläkin on koetettu saada perittävänä olevasta omaisuudesta mahdollisimman suuri osa, ja tällaisessa mylläkässä on joskus joku perillinen jätetty vallan osattomaksikin. Tällaisen kohtalon alaiseksi joutunut sitten laulaa:

Jos minä olisin jo pienenä kuollut
mun kummini kainaloihin.
Kun ei ole mulle osaa luotu
mun pappani tavaroihin.

Monia muitakin murheita sattuu ihmisille elämän taipaleella, ja kun joutuu niitä yksinään kantamaan, niin rinnasta pusertuu seuraava huokaus:

Hiljainen suru se nuoren pojan (tytön)
sydäntä rasittelee.
Kun ei ole sellaista ystävää,
kelle vaivansa valittelee.

Jokunen koettaa laulun mahdilla surujansa lieventää, ja silloin hänen ympäristönsä tulee siihen käsitykseen, ettei hänellä mitään suruja olekaan. Tämän huomattuaan hän sitten itsekseen hyräilee:

Ihmiset luulee mun iloiseksi,
kun minä laulan aina.
Laululani minä suuremmat surut
sydämmeeni painan.

Ei se maallinen mammonakaan ole sentään kaikille tärkeintä tässä maailmassa, koskapa joku sellainen nuori ihminen, jolle on tarjottu varakasta leskeä aviokumppaliksi, kuutamoisena iltana kulkiessaan mielitiettyään tapaamaan, pistää lauluksi:

Tähtiä on taivaalla
ja kuu on valonensa.
Nätti likka (poika) on parempi
kuin leski talonensa.

Kaikilla ei ole varaa ylvästelyyn, mutta eihän sitä kannata sentään toivottomuuteenkaan heittäytyä:

Vaikka mä olen näin huono ja halpa,
alaston ja köyhä,
niin enköhän taivaan kannen alta
mun vertaistani löydä.

Vaikka tällaisilla lauluilla on yleinen luonne, niin löytyy sentään joukossa muutamia yksityisiin tapauksiinkin kohdistuvia. Kun eräässä kylässä tytöt myivät hiuksensa reppurille saaden maksuksi pukukankaan, niin pojat siitä tekivät laulun:

Tän kylän likat ne kävelevät
karttuunilänningissä.
Hiukset kulkee Moskovaa kohden
ryssän rensselissä.

Forssan kutomatehtaassa Viksbergissä oli tehtaan alkuaikoina paljon miehiäkin kutomassa, tehden etupäässä paksumpia kankaita, molskia y.m. Tältä ajalta on peräisin seuraava laulu:

Ei missään o' niin lysti olla
kuin Viksbergin kankurissa.
Siellä saa nähdä oman kullan
molskimasiinissa.

Nuoret ihmiset, varsinkin toisen palveluksessa olevat, muuttivat usein olinpaikkaa, ja tällaisia muuttavia varten oli myöskin omat laulunsa:

Keitäs nyt, kultani, kahvia,
ja keitä kattilalla.
Viimeistä kertaa kävelen
sinun kammaris lattialla.

Hyvästi nyt tän kylän likat (pojat)
sen tiedätte, että jäätte.
Kun ensi tulevana pyhäinpäivänä
viimeisen kerran näätte.

Tämän vuoden minä täällä olen
ja syksyllä muutan Turkuun.
Kyllä se ämmäin mieleen on,
mutta likkain (poikain) tulee surku.

Pojat toisinaan olivat niin paljon vallattomia, että joutuivat vankilaan, ja laulu kertoi:

Hämeenlinnassa komia talo,
vaikk'ei se tänne nävy.
Siellä on monen riiari
ja niin monen mamman vävy.

Rautatiet ja sähkölennättimet kiinnostivat maakunnan asukkaiden mieliä ja niistä laulettiin:

Voi tuota ruunun rustinkia
ja voi tuota keisarin voimaa.
Kun laittaa langat tolppain päihin
ja malmikellot soimaan.

Helsingissä on herroja
ja senaatti on siellä.
Rautatiellä on poikia
ja sinne mahtuu vielä.

Sotapalvelukseen lähtevät lauloivat:

Tule sinä pappa nyt viimeinen kerta
mun ruunani kengittämään.
Poika se lähtee Hämeenlinnaan
ruunua rengittämään.

Akkaväki kun useinkin pyrkii tarkkailemaan nuorten edesottamisia ja niitä sitten käsittelemään yhteisissä „istunnoissa" kahvikuppien ääressä, niin se synnyttää nuorissa pahaa verta ja he laulavat:

Tämän kylän keskelle
minä lavian ojan kaivan.
Että pääsee seilaamaan
tuo ämmäin kielilaiva.

Joku huumoria tajuava on ottanut vaivakseen selostaa, minkälaisista raaka-aineista eri henkilöt savupilviä valmistavat. Sen mukaan:

Herrat polttavat paperossia,
muurarit palturia.
Toukolan vaari ja Rekolan vaari
nurkantakasia.

Kun nuoret tytöt lauluissaan ylistelevät sen rakkauden ja rikkauden paljoutta, joka heitä tulevaisuudessa odottaa, niin vanhemmat naiset heitä kiusoitellakseen laulavat:

Rikkautta, rakkautta,
nuorena on kyllä.
Mutta kun tullaan vanhaksi,
on äijän takki yllä.

Sitähän ne nuoret ehkä itsekin pelkäävät, että niistä nuoruuden unelmista monet turhaan raukeavat, koskapa he toisinaan laulavat:

Nuorena on niin lysti olla
ja nuorena olisin aina.
Eihän ne surun ja murheen päivät
nuorena paljon paina.

Siinä laulussa esiintyy vilpitön ylistys nuoruudelle, samalla kun se sisältää kaihoisan kaipauksen tunteen nuoruuden katoavaisuuden johdosta.

J. Rantanen.

Forssan Lehdessä 9. 9. 29.

Etelä-Humppilan viimeinen savupirtti.

Siitä on nyt kulunut 45 vuotta, kun Myllyojan lohkotilan nykyinen asuinrakennus Humppilan pitäjän Taipaleen kylässä valmistui. Siihen asti asui silloisen Myllyojan torpan väki sisäänlämpiävällä kiukaalla varustetussa asunnossa eli n.s. savupirtissä. Minkälainen oli tämä Etelä-Humppilan viimeinen savupirtti, siitä on Myllyojan nykyisin jo hallinnosta eronnut isäntä Joose Lemström antanut seuraavia tietoja:

Tällainen huone oli hakattu hirsistä, ajan tavan mukaan n.s. loppinurkilla, ja hirsien välit oli tiivistetty sammaleilla. Jokaisen seinän pituus oli 3 syltää eli 5,40 metriä. Räystään alta oli rakennuksen korkeus 3 mtr. Ajan tavan mukaan oli tämänkin rakennuksen pääseinät keskikohdaltaan korkeammat kannattaen niitä hirsiä eli vuolia, joiden päälle oli sitten rakennettu sekä väli- että vesikatto. Kumpikin katto oli siis keskikohdaltaan korkeampi kuin räystäiden puolelta. Kattoa kannattavien vuolien päälle ladottiin ensin pyöreitä, n. 10 sm. vahvuisia puita kylki kylkeen kiinni, toinen pää räystäälle, toinen harjalle päin. Näiden puiden päälle sitten levitettiin sammaleita n. 15 sm. vahvuiselti, sammaleiden päälle ladottiin kerros tuohia, näiden päälle tavalliset malat, ja niin oli sekä väli- että vesikatto valmis.

Toisessa pääseinässä oli ovi. Sen kynnys oli n. 80 sm. korkeudella maanpinnasta ja itse ovi oli n. 1 metrin korkuinen. Toisella pääseinällä oli lähellä katonrajaa pieni akkuna eli räppänä, josta joskus laskettiin liikaa savua ulos ja josta saatiin valoa silloin, kun parsilla työskenneltiin. Toisella sivuseinällä oli suurempi, n. 60 sm. pituinen ja saman korkuinen akkuna n. 1 mtr. korkeudella maasta. Akkunan tukkeena oli suuren hirren tyvestä halkaistu puolikas eli palhe, joka oli siis yhtä paksu kuin seinähirretkin, mutta sen toisesta yläkulmasta oli lohkaistu pois pienempi kappale ja täten syntynyt aukko tukittiin tarvittaissa jonkunlaisella rieputukolla. Viimeisimpinä aikoina, kun tätä rakennusta ihmisasuntona käytettiin, oli tässä akkunassa 4 pientä lasiruutua.

Kun seinät olivat tiiviisti liitetyt maahan, ei lattian alla tarvittu mitään täytettä, rossipermantoa, vaan oli kirveellä ja puukiilalla halaistut laudat levitetty vierekkäin paljaan maan päälle. Mitään sellaista lavoa, kuin tavallisissa saunoissa, ei tässä rakennuksessa ollut. Oli vain seinästä toiseen ulottuvien hirsien päälle asetettu pienempiä puita eli parsia. Tätä rakennusta käytettiin nim. myöskin elojen kuivaukseen, johon ei umpinainen lavo soveltunut. Kun sa-

vupirttiä käytettiin saunana, silloin kasattiin parret lähelle toisiaan ja niiden päälle nostettiin alhaalta muutamia tuoleja istuimiksi.

Toisessa peränurkassa oli kiuas, samallainen kuin sisäänlämpiävät kiukaat niihin aikoihin olivat saunoissa ja riihissä. Se oli tehty kokonaan litteistä, laakoista kivistä, paitsi ne valvit pesän yläpuolella, joiden päälle varsinaisen kuuleman muodostavat mukulakivet ladottiin, ne oli muurattu tavallisista tiileistä.

Kalustona oli tässä savupirtissä sänky (ainakin viimeisimpinä aikoina), oli myöskin pöytä ja muutamia tuoleja. Tavallisia pitkiä penkkejä ei tässä asunnossa sopinut käyttää, sillä viljan puinnin aikana täytyi kaikki kalut kantaa ulos, kun puinti toimitettiin lattialla.

Viimeisinä vuosina oli tämän pirtin asukasluku 5 henkeä. Muita isompia kotieläimiä ei kertojani muistanut asustaneen perheen yhteydessä paitsi hevosen, joka talvisin majaili yksissä lämpimissä ihmisten kanssa pirtin ovinurkassa.

V. 1884 muutti Myllyojan perhe nykyiseen asuntoonsa kertojani ollessa silloin 18-vuotias. Vielä tämänkin jälkeen oli savupirtti pystyssä n. 10 vuotta ja käytettiin sitä silloin yksinomaan riihenä. Sen oven edustalta poistettiin kuitenkin silloin ne lauta- ja riukusuojukset, jotka olivat siinä pystyssä sitä ihmisasuntona käytettäessä.

J. Rantanen.

Forssan Lehdessä 23. 9. —29.

Vanhan kansan käsityömestareita Humppilassa.

Kampantekijä Vihtori Lahti.

Tekniikan voittokulku on vienyt tehtaisiin kotiteollisuuden toisensa jälkeen. Eräs tällainen teollisuus, joka jo aikoja sitten on sinne siirtynyt, on kampain valmistus. Tämän alan käsityömestarit, joita ei tiheässä ole ollutkaan, ovat jo tuonen tuville siirtyneet tai sitten toimensa muuhun ammattiin vaihtaneet.

Humppilassa elää vielä pitäjän ainoa kampamestari Vihtori Lahti, tunnettu »Alhon Enon» nimellä. Tämäkin mestari on viimeisen kampan valmistanut yli 20 vuotta takaperin ja nyttemmin sanonut lopullisesti jäähyväiset ammatillensa luovuttamalla »vapriikinsa» museoon tämän lokakuun 1 päivänä. Museokappaleen mestari sentään vielä teki kojeeseensa, jotta tulevat sukupolvet saavat nähdä, minkälaisilla vehkeillä näitä »täiharavia» on entisinä aikoina valmistettu.

Viimeinen pitäjän »käsiteollisuusneuvos» tällä alalla, Vihtori Lahti, on syntynyt Humppilan Huhtaalla Alhon torpassa heimikuussa 1863. Hänen nuoruutensa päivinä sai Alhon torpassa asuntoa Tammelan Vieremästä kotoisin oleva työmies Oskar Fling, joka suurena nimenmuuttovuotena 1906 otti sukunimekseen Alku. Tätä miestä alkoi reumatismi kiusata, jonka vuoksi oli ulkotyöt jätettävä sekä ruvettava tupatöihin. Kätevänä miehenä hän rupesi kampoja valmistamaan, jonka toimen kuitenkin ennen pitkää jätti antautuen räätälin ammattia harjoittamaan. Kotinsa koturilta oppi torpan poika ammattitaidon sekä lopuksi mestaruuden. Entisen mestarin työvälineet olivat perin vaatimattomat, käsittäen ras-

pin ja kaksi sahaa, jotka oston kautta joutuivat uuden »vapriköörin» haltuun. Sen sijaan että Fling oikoi sarvet rakennusten nurkan päissä sekä käytti sahauksissa höyläpenkkiä, keksi Lahti käytännöllisemmän työkojeen, jolle antoi vieraskielisen nimen »bokhanderi». Patenttia ei keksijä sille koskaan tullut hakeneeksi, koska arveli, etteivät Helsingin suuret »senatöörit» antaisi tätä oikeutta sellaiselle kojeelle, jossa valmistetaan sota-aseita häätötuomion saaneille pieneläjille. Alhon Eno valmisti »bokhanderinsa» pölkystä, jonka kylkeen oli sahattu suuri lovi, jossa voi hyvästi kahden laudan palasen välissä kiilan avulla sarven palaset oikoa. Pölkyn päähän oli kiinnitetty raspi, jossa oikastu kappale viilattiin kampan muotoiseksi. Sitten on pölkyn kylkeen vielä naulattu puu, jonka lovistettuun päähän kampa kiilan avulla kiinnitettiin piikkien sahausta varten. »Bokhanderiin» kuuluu neljä erilaista sahaa, joilla sai hienompia ja karkeampia piikkejä. Lahti valmisti itse sahatkin pienien puusepänsahojen teristä, jotka olivat jo tulleet käyttökelvottomiksi.

Raaka-aineet osti Lahti pääasiassa teurastajilta, maksaen suurista sonnin sarvista 20 penniä kappaleelta. Tavalliset lehmän puskurit noteerattiin 5 penniksi kappale. Usein kävi niin, että kampan ostaja toi sarvet tullessaan maksaen täten luonnossa ostoksensa tai tehtiin kampat teettäjän tuomista sarvista hänelle itselleen.

Kampamestari oli perin vaatimaton palkoillensa, kuten muutkin vanhan kansan käsiteollisuusmiehet. Suuria hyviä kampoja möi hän nimittäin 25 pennistä kappale sekä pienempiä 10—15 pennilllä. Jälleenmyyjiltä ei hän saanut tätäkään hintaa, koska heille tukkuostajina täytyi myöntää alennusta. Kun ottaa huomioon, että päivää kohti valmistui neljä kampaa, niin ei totta totisesti tällä ammatilla lihapatojen ääressä eletty. Vaikka kampa olikin vain vähäpätöiseltä näyttävä esine, vei sen valmistus aikaa ennenkuin kovat sarvet oli kuumassa vedessä pehmitetty, paloiksi sahattu ja oikottu, raspilla kampan näköiseksi muokattu, piikit sahattu ja loppukiillotus sille annettu. Huomattava on myöskin, että hienompien piikkien valmistaminen käsisahalla oli tarkkaa ja huolellista työtä, joka vei aikaa. Saattoi pian tulla »susi» jos liiaksi hätäili. Että tällaisella ammatilla voi kultamarkan aikanakin elää ja pysyä tupakkarahoissa, saa selityksensä siitä, että Alhon Eno harjoitti kampain valmistusta talvella, jolloin ei muuta työtä ollut. Se oli pitkien syys- ja talvi-iltojen puhdetyötä. »Tulee siitä sentään suurempi penni kuin joutilaalle», oli enolla tapana sanoa, jos joku moitti ammattia huonotuloiseksi.

Metsätorpan kasvattina on »Alhon Eno» ystävällinen ja hyväntahtoinen, ollen vaatimaton elämäntavoiltaan. Hän omaa iloisen mielialan ja huumorintajun. Monet lystit ja leikit on Eno vuosikymmenien aikoina tovereittensa kanssa työmailla pitänyt, lukemattomat vitsit ja jutut kertonut iloisen mieli-

alan nostattamiseksi. Hän muistelee keveällä mielellä kaikki ne »murheen kryynitkin», joita on elämän varrella sattunut tapahtumaan. Eipä edes vanhat muistot kilpakosijan kolttosista luhdin ovella saa miestä surulliseksi vielä elämän iltapuolellakaan.

*

Kaikissa Lounais-Hämeen pitäjissä, vieläpä paljoa laajemmillakin aloilla, tunnettiin henkilö, jota kuvamme esittää. Hän oli ränkimestari Kalle Helin, jonka kuolemasta oli viime elokuun 21 p:nä kulunut kuusi vuotta. Mies oli käsityömestari alallaan sanan täydessä merkityksessä. Hän omin käsin valmisti yli 40 vuoden aikana tuon kunnioitusta herättävän määrän, päälle 10,000 paria, ränkiä. Se on suuri saavutus, jonka suorittamiseen kuluu pitkä päivätyö.

Tämä kuulu ränkimestari Kalle Joelinpoika Helin syntyi Ypäjällä syysk. 1 p:nä 1843. Jo hyvin nuorena eli v. 1860 muutti hän Humppilaan elättäen itseään ensin muulla työllä, pääasiassa holli- ja rahdinajolla. Sukunimensä otti hän ensimmäiseltä vaimoltaan Ulriika Juhontytär Heliniltä. Kahdesti ehti hän olla naimisissa sekä vielä vanhuutensa loppuajan leskenä.

Ränkien teon oppi Helin »Ränki-Kallelta», joka oli kotoisin Urjalasta. Ajomiehenä ollessaan teetti hän ensin ränkiä Kallella mielistyen itse tuohon ammattiin niin, että ensimmäisen vaimonsa kuoleman jälkeen lopetti rahdinajon käyden käsiksi ränkien tekoon. Tähän kä-

Ränkimestari Kalle Helin.

sityöhön oli suoranainen pakko, sillä juopottelevan elämänsä vuoksi oli hän joutunut niin huutavaan köyhyyteen, ettei voinutkaan enää ajomiehen ammattia harjoittaa. Pian kehittyi hänestä varsin taitava ränkien tekijä. Entisenä hevosmiehenä hän oivalsi minkälaisen pitää sopivan ja hyvän rängen olla. Maine alkoi levitä vuosi vuodelta niin, että tilauksia alkoi tulla naapuripitäjistäkin ja lopulta laajoilta aloilta toisista maaherran lääneistä. Hevosmiesten tunnustus oli siitä kaikkialla yksimielinen, että Helinin tekemät ränget olivat tarkoitukseensa erittäin sopivat. Häntä ruvettiin yleisesti kutsumaan »Ränki-Heliniksi». Mestari sai ränkistään julkistakin tunnustusta, m. m. ensimmäisen palkinnon Kuopion yleisessä koko maata käsittävässä maanviljelysnäyttelyssä. Palkintoja hän olisi varmaankin saanut varsin kosolta, jos vain olisi töitään näytteille

asettanut. Mestari ei kuitenkaan palkintoja tavoitellut. Nekin harvat kerrat, mitä näytteillä oli, tapahtuivat toisten toimesta. Esim. seurakunnan kirkkoherra K. V. Hurmerinta lähetti senkin parin, jolle Kuopiossa ensi palkinto annettiin. Mestari ei paljon saanut kotona työskennellä, sillä häntä haettiin talosta taloon. Suurissa kartanoissa oli työtä aina viikkokaupalla kerrallaan. Näin työ kävikin paremmin, sillä hänen toinen kotinsa Humppilassa ensimmäisen hävittyä oli perin surkea asunto. Se sijaitsi Koiviston ja Huhtaan kylien rajalla olevalla helaa- eli välikedolla. Ukko ei asunnostaan välittänyt mitään, koska itse oli myötäänsä toisten talouksissa ja muutenkin vihasi kaikkea siisteyttä.

Kotona tehdyistä rängistä otti Helin hintaa kolme markkaa parilta ja sittemmin elämän kallistuessa 4 markkaa ja luonnollisesti viimeisinä elinvuosinaan suhteellisen koroituksen. Talon ruuassa työskenneltyään määritteli mestari palkkansa seuraavaisesti: »Se on yks' markka rängen puolikkan hinta, kun tässä on syöty ja juotu.»

Ränki-Helin oli poikkeus monista muista käsityöläisistä, jotka helposti näkivät vikoja toisten töissä. Hän ei koskaan moittinut toisten tekemiä ränkiä. Jos sellaiset hänelle esitettiin ja pyydettiin niistä mestarin lausuntoa, loi hän niihin kyllä tarkastelevan silmäyksen sanoen sitten lakoonisesti: »Mikä on tehty, se on tehty». Ahkeraan hän työskenteli taloissa ja teki pitkiä päiviä.

Olen jo maininnut, että ränki-Helinin asunto-olot olivat kehnot, koska hän vihasi puhtautta ja siisteyttä. Kun esim. Huhtaan Puolimatkan torpan pirttiin toi ajan kulttuurivaatimus mattoja lattialle sekä muutakin siisteyttä lausui vanhoillisuutta ihaileva Helin murheellisena: »Puolimatkassakin oli ennen pirtti, mutta nyt siitä on tehty houruinhuone». Torppari Juho Aholan laittaessa itselleen vaatekaapin arveli Helin purevalla ivalla: »Ei sellaisessa herraskaapissa taksvärkkärin kuranen ja märkä mekko kuiva». Jos joku yritti kesken työn mennä siivoamaan sen huoneen lattiaa, jossa mestari työskenteli, murahti hän: »Nuole sitten vasta kun minä lähden». Mestarin kotona toimiessa muistutti mökkirähjä paremmin jotakin lastuvajaa kuin ihmisasuntoa. Kysyttiin silloin perheen muilta jäseniltä suurta kärsivällisyyttä. Niihin lastukasoihin oli mestarin nähtävästi hyvä laiskutella tupakkasylkeään, koska hänen kuultiin usein pahoittelevan, että huoneet laitetaan niin herrasmaisiksi, ettei saa enään kunnollisesti sylkeäkään.

Ränki-Helinin himoruoka oli miehuutensa päivinä hiilillä paistettu sianliha. Hänen paistamispuuhistaan olikin syntynyt laajalti tunnettu puheenparsi: »Sanotaan, että kuu paistaa, mutta minä se olen joka paistan». Kerran kun Venäjän kartanossa tarjottiin hänelle ruuaksi kauranryynivelliä ja kartanon emäntä koetti puolustaa sitä huomatessaan, ettei mestari sellaisesta pitänyt, mainiten puolustuk-

sekseen sen olevan varsin terveellistäkin. Mestarilla oli murhaava arvostelu valmiina, joka ilman sarvia ja hampaita kuului näin: »On kyllä se terveellistä, ja hyvin terveellistä onkin, mutta vaan härjille». Sanoi ja pisti heti pillit pussiinsa painuen kotimökiilensä, jossa pisti kelpo kimpaleen nassu-vainajasta hiilille paistumaan tuumaillen: »Syö sinä kartanon rouva vaan härjän muanaa, mutta kyllä minä sentään pistelen poskiini oikeata ihmisten ruokaa».

Ränkimestari Helin oli aikamoinen filosoofi, joka osasi antaa niin teräviä vastauksia, että saipa siinä usein toinen pitkän aikaa miettiä, mitä kaikkea vastaukseen sisältyi. Eräissä asioissa, varsinkin maantieteessä, hän omasi hämmästyttävän laajat ja tarkat tiedot, vaikka oli kokonaan koulua käymätön mies. Hänellä olikin usein tapana koululaisia tentata »maantieteessä». Jos hyvin osasi vastata, päätteli ukko hyväntuulisen näköisenä: »Sinun tyrkyttää maantiedetaitosi yhdeksää». Oppineiden kanssa hän varsin mielellänsä keskusteli näistä maantieteellisistä asioista, painaen tarkoin kaikkea uutta koskevan mieleensä. Varsinais-Suomen pitäjät hän tunsi tarkoin sekä kansan luonteen ja elämäntavat. Tuttuja taloja sekä ihmisiä oli joka kylässä, joista hän muisti aina jotain kertoa. Hän oli aivan ensiluokkainen kävelijä, jolle ei vielä vanhoilla päivillä läänkään peninkulmien marssi rasittavaksi käynyt.

Helinin viisasteluista mainittakoon seuraavakin tapaus. Häntä oli kerran pyydetty Huhtaalle erääseen taloon töihin. Mestarin saavuttua aamulla määräili isäntä häntä metsään katselemaan ränkipuita. Nöyrästi Helin heti lähtikin viipyen siellä iltaan asti. »Kyllä minä nyt olen määräyksen mukaan katsellut niitä ränkipuita», selitti ukkeli eikä enään seuraavana päivänä tullut jatkamaan työtänsä.

Miehuutensa päivinä viljeli Helin runsaasti väkijuomia tehden juovuspäiten kaikenlaisia rötöksiäkin. Myöhemmällä iällä hän tuomitsi juopottelut sanoen viinan olevan pirun kaljaa, joka panee ihmisen tyhmiä töitä toimittamaan.

Elokuisena päivänä v. 1923 muutamia vuorokausia vaille 80-vuotiaana sammui mainen elo paljon kokeneelta ja kärsineeltä käsityömestarilta.

Jalmari Matisto.

Pertakin tehi; kiantää: kuutti sitten Piskiwaelle.

SISÄLLYSLUETTELO.

Sivu

Kuvauksia lounais-hämäläisen luonteesta, ulkomuodosta ja elintavoista, Matti Katajainen (J. Rantanen) ... 3
Lounais-hämäläisten Turku-reisuista, Risto Heinonen ... 12
Lounais-hämäläisiä puheenparsia väkijuomista ja juomatavoista, Jalmari Matisto ... 15
Pakinaa savupirteistä, Risto Heinonen ... 17
Jokioisten seurakunnan vanha kirkonkello löytynyt, E. Aaltonen ... 20
Kappale kahden matkaa, J. Rantanen ... 21
Häviävää Forssaa, »Lupusahan» historiaa, J. Rantanen ... 24
Hengellistä elämää vanhassa Perttulan kappelissa, Edv. Rautanen ... 27
Muuan menneen ajan kansanmies, Yrjö Flinkman ... 41
Katovuodet 1867—1868 Tammelassa, T. Mäkinen ... 43
Laulun merkitys lounais-hämäläisten elämässä, J. Rantanen ... 55
Etelä-Humppilan viimeinen savupirtti, J. Rantanen ... 59
Vanhan kansan käsityömestareita Humppilassa, J. Matisto ... 61